

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Filozofie pro praxi?

Podněty pragmatismu v díle K. Čapka

Martina Hupačová

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Filozofie pro praxi?

Podněty pragmatismu v díle K. Čapka

Martina Hupačová

Vedoucí práce:

PhDr. Jaromír Murgaš, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015 .....

Obsah

1 ÚVOD.....	2
2 PRAGMATISMUS.....	3
2.1 Vznik pragmatismu	4
2.2 Základní rysy pragmatismu.....	5
2.3 Pragmatismus Williama Jamese.....	7
2.4 John Dewey.....	11
2.4.1 Demokracie a výchova	12
2.4.2 Povaha filozofie.....	13
3 PRAGMATISMUS A ETIKA.....	15
3.1 W. James.....	16
3.2 J. Dewey.....	17
4 PRAGMATISMUS U KARLA ČAPKA.....	18
4.1 Co je pragmatismus.....	18
4.2 Skepse ve filozofii	20
4.3 Pragmatismus jako filozofie národa.....	21
4.4 Relativismus v pragmatismu	22
4.5 Čtyři osoby a jejich význam pro pragmatismus.....	25
4.5.1 Filozofie fikcí H. Vaihingera	25
4.5.2 John Dewey.....	27
4.5.3 Humanismus F. C. S. Schillera.....	28
4.5.4 Náboženská a mravní filozofie W. Jamese.....	30
5 ČAPEK PRAGMATIK?.....	31
6 NOETICKÁ TRILOGIE.....	35
6.1 Hordubal	36
6.2 Povětroň.....	39
6.3 Obyčejný život.....	41
7 TOVÁRNA NA ABSOLUTNO.....	43
8 ZÁVĚR.....	45
9 RESUMÉ.....	49

1 ÚVOD

Pragmatismus mě zaujal svým praktickým postojem k životu, zejména pak svým pojetím pravdy. S touto filozofií, pokud ji lze vůbec za filozofii považovat, je spojován právě Karel Čapek, kterého považuji za velmi zajímavou osobnost. Zaujal mne především způsob, jakým Karel Čapek znázorňoval své filozofické myšlenky. Nyní mám na mysli přenášení jeho filozofických myšlenek do svých literárních děl. Jeho tvorba v sobě často skrývala nějakou obecnou filozofickou myšlenku, avšak i přesto nic neubírala na výtečném a osobitém literárním stylu. Bohužel v některých případech dokázal svým příběhem upoutat čtenáře natolik, že mu unikla ona filozofická myšlenka.

V této práci se nejprve věnuji obecnějšímu přiblížení pragmatismu, zejména podmínkám jeho vzniku a jeho základním rysům. Dále se soustředím na – podle mého názoru – dvě nejdůležitější postavy pragmatismu – Williama Jamese a Johna Deweyho. Právě těmito dvěma osobnostmi se zabýval i Karel Čapek ve své práci. Právě pragmatismus těchto dvou osob ho často ovlivňoval. S ohledem na pragmatismus se také zabývám i jeho pojetím etiky z důvodu, že morální aspekt považuji u Karla Čapka za hlavní aspekt, kvůli kterému s pragmatismem sympatizoval.

V další části pak rozebírám Čapkovu seminární práci *Pragmatismus čili filosofie praktického života*, kde se zaměřuji především na patero dodatků napsaných později. Činím tak z důvodu, že samotná jeho seminární práce má spíše charakter informativní, v pateru dodatků lze nalézt mnohem osobitější Čapkův přístup. Vzhledem k jeho seminární práci se také zabývám čtyřmi osobnostmi, které zde Čapek uvádí. V této části seminární práce je patrné, do jaké míry s těmito osobnostmi souhlasí, či které stránky jejich koncepcí jim spíše vytýká.

V další části své práce se snažím nalézt ony pragmatické momenty i v některých Čapkových dílech. Vybrala jsem si díla *Hordubal*, *Povětroň*, *Obyčejný život* a *Továrnu na Absolutno*. Na noetickou trilogii jsem se zaměřila i z důvodu,

že bývá často považována za vrchol Čapkovy tvorby. Dále v ní lze nalézt zajímavé téma poznání a lidských vztahů, které bylo podle mého názoru pro Čapka velmi důležitým. Továrnou na Absolutno se zabývám zejména proto, že je spojena s Čapkovým relativismem, což je podle mne velmi důležitý aspekt jak v pragmatismu, tak u samotného Čapka.

2 PRAGMATISMUS

Pragmatismus je filozofický směr, který vznikl ve 2. polovině 19. století v USA a od počátku 20. století tento směr začal pronikat také do Evropy. Pragmatismus se stal jedním z nejznámějších směrů filozofie 20. století. Za předchůdce pragmatismu je považován Ch. S. Peirce, který jako první použil tento pojem v článku Jak učinit jasnými naše ideje? V roce 1878, tedy v tomtéž roce, ve kterém vyšel zmíněný článek, zformuloval hlavní zásadu pragmatismu, kdy smysl nějaké představy spočívá ve výsledcích, ke kterým tato zásada dospívá v našem jednání, v jejím praktickém dosahu.¹ Za hlavní představitele pragmatismu lze bezesporu považovat Williama Jamese, který je označován též jako zakladatel amerického pragmatismu a Johna Deweye, jež je zakladatelem a hlavním představitelem americké pragmatické pedagogiky. Právě pragmatismem W. Jamese a J. Deweyho se chci v dalších podkapitolách zabývat.

Filozofický slovník hovoří o dvou variantách pragmatismu: „populární, která často zjednodušuje fil. problematiku jako vyjádření zájmů konzumně orientované společnosti, a fil., kdy působí jako pokus o řešení tří význ. problémů filozofie, a to významu, pravdy a poznání.“² Právě první varianta pragmatismu je často napadána za to, že slouží pouze k prosazení zájmů buržoazní americké společnosti, k obhajobě stávajícího systému, že je prý, jak

---

1 BODNÁR, Ján, ed. et al. *Antológia z diel filozofov. [8. zväzok], Pragmatizmus, realizmus, fenomenológia, existencializmus*. 1. vyd. Bratislava: EPOCH, 1969. s. 21-22.

2 BLECHA, Ivan aj. *Filozofický slovník*. 1. vyd. Olomouc: FIN, 1995. s. 328.

uvádí Čapek, filozofií dolaru.³ Nicméně Čapek tímto způsobem nepohlíží. Pragmatismus se měl stát jakýmsi světonázorem, dokladem toho je již filozofie Jamesova, který se snažil, aby byl pragmatismus, či sama filozofie přístupná co největšímu počtu lidí, aby byla populární, protože mnohým lidem do té doby filozofie často připadala spíše vzdálená jejich životu, jelikož řešila příliš obecné otázky. Pragmatismus se chtěl naopak navrátit zpět k lidem, chtěl vzbudit zájem široké veřejnosti. Lze konstatovat, že se mu to do určité míry podařilo. Pragmatismus se stal velmi populární filozofií nejen v USA. U nás je za představitele pragmatismu považován Karel Čapek.

Pragmatismus však stejně jako své stoupence měl i své odpůrce. Byl často napadán za jeho relativizování téměř všeho, byl považován za filozofii spíše nízkou, za filozofii „jež sestoupila k davu, kterým měli bychom pohrdati, a které neměli bychom trpěti ve jménu filozofické početnosti.“⁴ Někteří odpůrci pragmatismu dokonce vytýkali, že chce zničit dosavadní filozofii. Nicméně podle mého názoru pragmatismus nechtěl filozofii zničit, spíše ji chtěl vést jiným směrem, směrem k člověku, k jeho praktickému životu, chtěl ukázat, jak může být filozofie pro člověka užitečná.

2.1 Vznik pragmatismu

Jak již bylo zmíněno, pragmatismus vzniká ve 2. polovině 19. století v USA, což je doba, kdy Spojené státy prochází řadou ekonomických i společenských změn, dochází k industrializaci a značnému rozvoji kapitalismu. USA se tak zařazují mezi hospodářské velmoci světa. S tím také souvisí přísun přistěhovalců, kteří viděli USA jako možnost lepšího života. Přistěhovalci přicházejí z mnohých částí Evropy. S vlnou nových obyvatel je však společnost značně diferenciována, z čehož plyne potřeba ji nějak sjednotit. K tomuto sjednocení měla sloužit právě americká pragmatická pedagogika svou

---

³ ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 13.

⁴ Tamtéž s.14.

výchovou k demokracii.⁵

Počátky pragmatismu lze nalézt již u Ch. S. Peirce, který se však později s pragmatismem rozešel. Svému učení dal raději název *pragmaticismus*, aby ho tak odlišil od pragmatismu. Po pragmatismu Ch. S. Peirce přichází několikaletá odmlka, a vrací se k němu až W. James, jehož pragmatické pojetí pravdy nalezneme v díle *Pragmatismus. Nové jméno pro staré způsoby myšlení*. Lze si tak klást otázku, zdali je pragmatismus skutečně novým filozofickým směrem. Jak se ukazuje, má mnoho společného s již předešlými filozofickými směry. Jak Čapek uvádí ve své seminární práci, různí filozofové viděli předchůdce pragmatismu v různých myslitelích. Pro Schillera byl předchůdcem pragmatismu Protagoras a sofisté, pro L. Steina Sokrates, Aristoteles a Bacon, pro Peirce to byli stoikové, další myslitelé viděli předchůdce pragmatismu taktéž v Rousseauovi, Montaigneovi, Humeovi a dalších.⁶ James zase uvádí, že se pragmatismem setkal u slavného chemika Otswalda, aniž by tento termín Otswald přímo použil.⁷ Pragmatismus tedy přejímá z určitých filozofických směrů, avšak podle mého názoru přináší i něco nového. Není tedy čistě novým filozofickým směrem, ale přináší metodu pro náš praktický život, přičemž se snaží být srozumitelnějším pro větší počet lidí, než byla dosavadní filozofie. Obzvláště pragmatismus Jamesův, avšak i pragmatismus obecně, hovoří jazykem široké veřejnosti, a je tedy více přístupný obyčejnému praktickému člověku.

2.2 Základní rysy pragmatismu

Pragmatismus má přehodnotit dosavadní filozofii podle toho, do jaké míry přispěla k pokroku, k rozvoji, a tím vést ke zlepšování života,⁸ zdá se být

5 SINGULE, František, ed. *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. s. 14.

6 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 12-13.

7 BODNÁR, Ján, ed. et al. *Antológia z diel filozofov. [8. zväzok], Pragmatizmus, realizmus, fenomenológia, existencializmus*. 1. vyd. Bratislava: Epoque, 1969. s. 49.

8 Tamtéž s. 20.

skutečně filozofií pro praxi. Pragmatismus je, jak řekl Čapek, „filozofie obrácená k faktům“.⁹ Mezi jeho hlavní znaky tedy lze řadit pozornost k faktům, k životu člověka a k praktickým důsledkům našeho jednání. Tento směr vychází především ze zkušenosti a praxe.

Jedním z hlavních rysů pragmatismu je empirismus právě proto, že vychází ze zkušenosti. V případě W. Jamese se jedná dokonce o radikální empirismus, jak uvádí ve své knize: „Pragmatismus představuje ve filozofii úplně známý postoj – empirický postoj. No představuje ho, jak se mi zdá, v mnohem radikálnější a méně problematické formě než kdykoli před tím.“¹⁰ Pragmatismus se tímto staví proti racionalismu, proti filozofii abstrakcí a jakýmkoli uzavřeným systémům.¹¹ Obrací se přímo k faktům a ke zkušenosti, nejde však o pouhou zkušenost, jak je chápána v klasickém empirismu – zkušenost laboratoří, nechce zkušenost omezovat pouze na vnímané objekty, touto zkušeností jsou míněny i naše vztahy v životě.

Mezi další významné rysy pragmatismu patří nominalismus, utilitarismus a pozitivismus.¹² Co se týče nominalismu, pragmatismus se podobně jako on obrací k jednotlivostem, nikoli k nějakým obecně platným principům. Z hlediska morálního jednání je pro něj kritériem účel či výsledek, což je pro celý pragmatismus velmi typické, klade totiž důraz na praktické důsledky našeho jednání. S pozitivismem má pak společný postoj vůči metafyzice, která klade důraz na vznešené pojmy, kterými jsou například absolutno, rozum a podobně. Podle Jamese se však s tímto pragmatická metoda nespokojí, oproti metafyzice neodpovídá na problémy tím, že pouze definuje jejich jména, a tak je uchopí, pragmatická metoda je jakýmsi nástrojem, uvolňuje všechny naše teorie a dává jim možnost pohybu.¹³

---

9 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 14.

10 BODNÁR, Ján, ed. et al. *Antológia z diel filozofov. [8. zväzok], Pragmatizmus, realizmus, fenomenológia, existencializmus*. 1. vyd. Bratislava: Epona, 1969. s. 50.

11 Tamtéž s. 50.

12 JAMES, William. *Pragmatism: Nové jméno pro staré způsoby myšlení: Populární přednášky o filosofii*. Praha: Jan Laichter, 1918. s.35.

13 Tamtéž s.35.

Störig hovoří o dalších třech rysech pragmatismu, jimiž jsou dynamismus, pluralismus a skeptická nepředpojatost. Svět je dějištěm neustálých procesů a dějů, není nijak konečně ustanoven, ale stále se mění, podobně jako se mění naše myšlení či vztahy. Dále skutečnost není pouze nějaké „jedno“, ale skládá se z mnoha oblastí. Co se týče našeho lidského poznání, nemáme žádné právo hovořit o tom, že je jediné možné či jediné správné.¹⁴

2.3 Pragmatismus Williama Jamese

Svoji filozofii pragmatismu James představuje v díle *Pragmatismus. Nové jméno pro staré způsoby myšlení*. Jedná se o dílo skládající se z přednášek, které James přednesl v Lowellově institutu v Bostnu roku 1906 a na Kolumbijské univerzitě v lednu 1907 v Novém Yorku. James se zde snaží podat jakýsi celistvý pohled na pragmatismus, přiblížit jej svým posluchačům, částečně i obhájit, jelikož pragmatismus byl hojně napadán ze strany racionalismu.

James vstupuje na pole filozofie v době, kdy probíhá boj mezi empirismem a racionalismem, tohoto sporu si všímá i ve svém díle, přičemž vyvozuje závěr, že racionalismus ani empirismus člověku nestačí. James tak přichází s pragmatismem, který jak sám uvádí „může vyhovět požadavkům obou směrů“.¹⁵ Pragmatismus je pak jakousi prostřední cestou mezi empirismem a racionalismem, neodmítá ani fakta, ani náboženství. K obojímu totiž přistupuje podobným způsobem. S nadsázkou lze říci, že by mohlo jít o jakési vyřešení „sporu“ mezi racionalismem a empirismem, ač je tento spor považován za neřešitelný. Nemusíme se přiklánět ani spíše k empirismu ani k racionalismu, ale můžeme zvolit pragmatismus, který se může řídit jak smysly, tak fakty. Pragmatismus v tomto ohledu není dogmatický, naopak je velmi otevřený. Samotný pragmatismus je však filozofií empirickou, jak se ukazuje

---

14 STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. 5.vyd. Praha: Zvon, 1996. 559 s. 414.

15 JAMES, William. *Pragmatism: Nové jméno pro staré způsoby myšlení: Populární přednášky o filosofii*. Praha: Jan Laichter, 1918. s.22.

dále v Jamesově přednáškách.

K řešení podobných sporů slouží pragmatismus jako metoda. Při použití této metody je zapotřebí si položit otázku po praktickém důsledku. James uvádí: „Jaký rozdíl by prakticky vznikl pro každého, kdyby tento pojem byl pravdivější než jiný?“¹⁶ Pokud žádný praktický rozdíl neexistuje, pak je tento spor zbytečný, protože podle Jamese pro nás jiný smysl než právě praktický není.¹⁷ K bližšímu pochopení tohoto stanoviska uvedu jeden z Jamesových příkladů, na který aplikuje pragmatickou metodu. James se zabývá sporem mezi materialismem a teismem. Uvádí, jaké praktické důsledky by plynuly z toho, kdybychom se připojili k jednomu nebo druhému stanovisku. Kdybychom uznávali materialistické stanovisko, došli bychom k závěru, že nás svět jednou nutně skončí, s ním i jeho ideály a pořádek, který v něm panoval. Zatímco teismus nám přináší jistou naději, že i pokud tento svět skončí, jeho ideály i nadále ponese Bůh.¹⁸ Z tohoto příkladu je tedy patrné, že obě dvě stanoviska mají své praktické důsledky, a je tedy správné mezi nimi rozlišovat.

Pragmatismus je také teorií pravdy. James upozorňuje na roli, kterou sehrávají v přijímání nových přesvědčení staré pravdy. Přihlédnutí k těmto pravdám považuje dokonce za hlavní princip teorie pravdy, jeho nepochopení pak za zdroj časté kritiky pragmatismu.¹⁹ James se v tomto ohledu shoduje s myšlenkami Deweye a Schillera, podle nichž máme určitý soubor starých zkušeností, pokud se setkáme se zkušeností novou, vzniká jakési napětí mezi starou a novou zkušeností. Abychom přijmuli tuto novou zkušenost, tato nová fakta, musíme nějak pozměnit své dosavadní názory, avšak to je spíše proti naší přirozenosti. Člověk totiž nerad už ze své přirozenosti mění své názory a stanoviska. Tak se tedy snažíme zachovat co nejvíce z těchto názorů a zároveň přijmout onu novou zkušenost. V tomto procesu změn názorů starých vznikne

---

16 BODNÁR, Ján, ed. et al. *Antológia z diel filozofov. [8. zväzok], Pragmatizmus, realizmus, fenomenológia, existencializmus*. 1. vyd. Bratislava: EPOCH, 1969. s. 48.

17 Tamtéž. s. 49.

18 JAMES, William. *Pragmatism: Nové jméno pro staré způsoby myšlení: Populární přednášky o filosofii*. Praha: Jan Laichter, 1918. s. 71-72.

19 Tamtéž. s. 41.

nová idea. Tato idea je prostředkující, nachází se mezi starým souborem zkušeností a zkušeností novou. Právě díky této ideji můžeme přijmout novou zkušenost s minimálními změnami zkušeností starých. Ona nám zprostředkovává onen vztah, je přijata za pravdivou podle toho, do jaké míry se jí toto zprostředkování daří. Tvoří jakousi spojnicí mezi těmito zkušenostmi.²⁰ James tak tedy netvrdí, že za pravdivé můžeme prohlásit jakékoli naše přesvědčení, pokud se nám hodí. Pravdivost spočívá ve vztahu mezi naším přesvědčením a fakty a ověřuje se v našem jednání.²¹

Zajímavé je přirovnání Papiniho, které James uvádí. Jde o přirovnání pragmatismu k jakési chodbě v hotelu, přičemž touto chodbou musí projít všichni, ať už jsou jakéhokoliv přesvědčení, pragmatismus jim poskytuje praktickou cestu k jejich učení.²² Toto přirovnání poukazuje na mnohostrannost pragmatismu. Pragmatismus se může „objevit všude“. James jej používá například i na řešení metafyzických problémů, z nichž jeden jsem uvedla výše.

Pragmatismus vidí, stejně jako intelektualismus, pravdu jako shodu našich myšlenek se skutečností. Ovšem v tom, co je myšleno shodou a skutečností, se tyto dvě stanoviska již rozcházejí. Zatímco intelektualismus zastává názor, že tato shoda znamená jakési kopírování skutečnosti kolem nás,²³ pragmatismus tuto shodu pojímá jiným způsobem. Pro něj tato shoda existuje v souvislosti s našimi zkušenostmi. James hovoří o tom, že idea by měla náš život přizpůsobit skutečnosti a vyhovět našim potřebám.²⁴ Podle mého názoru to může být pochopeno tak, že správná idea by se měla shodovat s našimi dosavadními zkušenostmi, a tím i se skutečností. Vždyť nevyhověla by

---

20 JAMES, William. *Pragmatism: Nové jméno pro staré způsoby myšlení: Populární přednášky o filosofii*. Praha: Jan Laichter, 1918. s.40.

21 VIŠŇOVSKÝ, Emil. Východiská koncepcie dobrého života v etike klasického pragmatizmu. *Filozofia*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2010, roč. 65, č. 5. s. 444.

22 JAMES, William. *Pragmatism: Nové jméno pro staré způsoby myšlení: Populární přednášky o filosofii*. Praha: Jan Laichter, 1918. s.39.

23 Tamtéž s.132.

24 Tamtéž s.142-143.

právě tato idea, která zapadá do našich předchozích zkušeností, a tudíž jim nijak výrazně neodporuje, našim potřebám? Kdyby tato idea nezapadala do našich dosavadních zkušeností, pak by nás jistě stavěla do různých rozporných situací a pochyb, a tedy nemohla by tak vyhovět našim potřebám. Jistě však není našim zájmem nacházet se v rozporuplné situaci a na pochybách.

Tento fakt, že pragmatismus v jistém smyslu také chápe pravdu jako shodu našich idejí se skutečností čili korespondenci se skutečností, často kritici jako například Ayer, Russell a Moore opomíjí.²⁵ Višňovský uvádí, že pragmatismus chápe korespondenci tak, „. . . že naše přesvědčení zapadají do reality prostřednictvím našeho jednání v ní.“²⁶

Zatímco intelektualismus vidí pravdu jako „statický vztah“²⁷, a tedy něco daného a nečinného, pragmatismus ji chápe jako proces, jako něco, co k nám přistupuje, něco, co sami utváříme. Pravdivými idejemi James chápe ty, které jsou ověřitelné. Jde zde tedy o proces verifikace, přičemž tento proces opět směřuje ke shodě našich dosavadních idejí a ideje nové, připojující se.²⁸

Již jsem zmínila kritiku pragmatismu za jeho údajné popírání koncepce korespondence. Pragmatismus byl dále často kritizován i za to, že vysvětluje pouze naše dospívání k pravdě, nevysvětluje však pravdu samotnou. James však téměř ztotožňuje tyto dvě skutečnosti. Ptá se, zdali dospívání k pravdě není to samé, jako vysvětlení, co pravda je. Popsáním cesty k pravdě se totiž přibližujeme k tomu, co tento pojem znamená. Přičemž celý spor tkví podle něj ve slovech „co“ a „jak“. Zatímco racionalisté uznávající abstrakci požadují právě ono „co“, pragmatisté se spokojují s „jak“.²⁹ Nejspíše jde také o skutečnost, že pokud by měl pragmatismus vysvětlovat, co pravda je, musel by předpokládat,

---

25 VIŠŇOVSKÝ, Emil. Filozof a vedec so srdcom umelca. *Filozofia*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2010, roč. 65, č. 5. s.444.

26 Tamtéž s. 444.

27 JAMES, William. *Pragmatism: Nové jméno pro staré způsoby myšlení: Populární přednášky o filosofii*. Praha: Jan Laichter, 1918. s.133.

28 Tamtéž s.134.

29 PEIRCE, Charles Sanders, VIŠŇOVSKÝ, Emil, ed. a MIHINA, František, ed. *Pragmatismus*. Bratislava: Iris, 1998. s. 262.

že existuje nějaká jedna absolutní a předem daná pravda. Pragmatismus je však v tomto ohledu relativistický, podle něj stejně jako existuje mnoho různých stanovisek v našem životě, existuje i mnoho pravd.

Závěrem lze říci, že pragmatismus by mohl mít prostředkující funkci mezi racionalismem a empirismem, jelikož se nebrání ani abstrakcím, pokud jsou pro náš život nějak užitečné. Je jednak pragmatickou metodou a jednak teorií pravdy, přičemž klade důraz na proces vřazování nové zkušenosti mezi zkušenosti staré a proces verifikace našich nových idejí v konkrétním jednání. Pravda je pro pragmatismus procesem a činným dějem, není jen pasivní záležitostí. Na rozdíl od racionalismu není dogmatický a považuje za pravdivou jakoukoli teorii, která by mohla vést k užitku a nějakým způsobem přispět ke zlepšení našeho života.

2.4 John Dewey

Dalším důkazem toho, že pragmatismus je filozofií pro praxi, je bezpochyby pragmatická pedagogika. Zakladatelem této pedagogiky je právě John Dewey, u něhož se pragmatismus objevuje zejména při působení na Michiganské univerzitě v Ann Arbor. Zde se také stal členem komise pro vybírání uchazečů o univerzitu, současně si tak začíná uvědomovat problém dosavadního vzdělávacího systému, který byl v rozporu s psychologickou teorií vývinu osobnosti.³⁰ Dewey se totiž mimo jiné zabýval i psychologií a byl vedoucím katedry psychologie na Chicágské univerzitě. V psychologii ho velmi ovlivnilo dílo W. Jamese *Principy psychologie*, a tím se začíná formovat jeho pragmatismus, ze kterého se poté vyvíjí jeho koncepce instrumentalismu.³¹

Před tím než Dewey zformuloval svůj pragmatismus, byl však silně ovlivněn hegeliánstvím. Višňovský uvádí, že prvním faktem, který svědčí o

30 Tamtéž s. 318.

31 Tamtéž s. 319.

překonání Hegela, je článek *Some Stages of Logical Thought*.³² V tomto jeho obratu ho ovlivnila Jane Adamsová, se kterou vedl mnohé debaty. Začal tak chápat jednotu jako nikoli usmíření protikladů, ale protiklady jako jednotu v jejich růstu.³³ Mimo Jane Adamsové měli na Deweyho vliv i další, mezi něž patří F. H. Parker, jenž byl představitelem hnutí progresivní výchovy či ředitelka chicagských škol E. F. Youngová, s níž spolupracoval na vytvoření již zmíněné laboratorní školy. Dewey byl však také ovlivněn darwinismem, což je patrné v celé jeho pragmatické pedagogice.³⁴

2.4.1 Demokracie a výchova

Velmi významným dílem v oblasti pedagogiky je *Demokracie a výchova*, ve které chápe výchovu jako společenskou potřebu a funkci, výchova se tak stává procesem, který umožňuje samotnou další existenci společnosti. Zaměřuje se pak především na společnost demokratickou, ve které je rozvoj společnosti možný, protože nepodléhá pouze starým zvykům. Dále se v tomto díle zabývá důležitostí neustálé přeměny zkušenosti³⁵: „. . . výchova je neustálé předělávání neboli přestavování zkušenosti. Má stále jakýsi bezprostřední cíl, a pokud je to činnost výchovná, dosahuje onoho cíle – přímé přeměny jakosti zkušenosti.“³⁶ Dewey se tak staví do pozice proti vzdělávacím systémům, které kladou důraz na vzdálenou budoucnost jedinců a čerpají z minulosti bez návaznosti na současnost.³⁷ V dalších kapitolách pak rozebírá problém

---

32 PEIRCE, Charles Sanders, VIŠŇOVSKÝ, Emil, ed. a MIHINA, František, ed. *Pragmatizmus*. Bratislava: Iris, 1998. s. 319.

33 ŠÍP, R., Dewey's and Rorty's thoughts on education online, cit. 22. 3. 2013 8. s.8.

34 SINGULE, František, ed. *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. s. 26-27.

35 PEIRCE, Charles Sanders, VIŠŇOVSKÝ, Emil, ed. a MIHINA, František, ed. *Pragmatizmus*. Bratislava: Iris, 1998. s. 356.

36 DEWEY, John. *Demokracie a výchova*. Praha: Jan Laichter, 1932. s. 107.

37 Tamtéž s. 108.

aplikovatelnosti tohoto demokratického principu na současné vzdělávání. Problém vidí v dualismu i v ohraničenosti třídního systému. Toto rozdělení pak brání plné sociální interakci.³⁸

S touto tendencí oddělování od sebe neoddělitelných věcí se Dewey setkává v teoriích vzdělávání velmi často. Je zde kladen důraz vždy jen na nějaký aspekt, ať už je to pozornost, zájmy či emocionální život. Toto kladení důrazu na jednotlivé aspekty vidí jako nepochopení dětské přirozenosti. Vše spolu totiž úzce souvisí, a tudíž je potřeba tyto faktory chápat jako celek. V tomto ohledu kladl Dewey důraz na vztah jedince a jeho prostředí, protože ani jedince nemůžeme oddělovat od jeho prostředí, je s ním v pevném styku. Dalším, čeho je potřeba si všimnout, je role růstu u jedince, zde narážíme na viditelné ovlivnění darwinismem. Dítě má potřebu se rozvíjet, přičemž tento rozvoj není důležitý jen pro jedince samotného, ale právě pro společnost jako celek, právě ve společnosti dochází k dokončení tohoto procesu.³⁹

2.4.2 Povaha filozofie

Dle Deweye se filozofie zabývá, a tedy i vlastně znázorňuje problémy, které nastávají v dané společnosti. Filozofické systémy pak tyto různé problémy, kterými jsou vztahy například těla a duše, poznání a jednání a vědomí a hmoty, řeší. Filozofie se pak snaží tyto různé jednotlivosti spojit do jednoho celku, a tím vzniká snaha jednotného pohledu na zkušenost. Zatímco filozofie se pojí s určitým názorem na život, zaujímá k němu všeobecný postoj, věda se zabývá konkrétními fakty o světě, které odhaluje. Pokud se tedy zabýváme fakty, musíme se spoléhat na vědu, pokud však chceme zaujmout určité stanovisko k těmto faktům a ke světu vůbec, nacházíme se na poli

---

38 PEIRCE, Charles Sanders, VIŠŇOVSKÝ, Emil, ed. a MIHINA, František, ed. *Pragmatizmus*. Bratislava: Iris, 1998. s. 357.

39 ŠÍP, Radim. Dewey's and Rorty's thoughts on education [online, cit. 14. 3. 2015]. Dostupné z: WWW: http://www.pragmatismtoday.eu/summer2010/Sip-Deweys_and_Rortys_Thoughts_on_Education.pdf

filozofie.⁴⁰ Na rozdíl od vědy bychom filozofii neměli spojovat s poznáním, ale s myšlením. Protože poznání a věda se týká něčeho již daného, něčeho, co je již ustálené. Zatímco myšlení je aktivní proces, jímž překonáváme nepořádek. Hodnota filozofie, jak Dewey upozorňuje, nespočívá v tom, že nám poskytuje nějaká řešení, ale pouze v tom, že nachází problémy a dává nám metodu, jak se s nimi vypořádat. Filozofie vzniká tam, kde se objevují konflikty, pak je zde potřeba nějakého všeobecného stanoviska, které právě filozofie poskytné.⁴¹

Filozofii je vytýkáno, že se zabývá sále stejnými věcmi jen s nepatrnými rozdíly. Avšak jak Dewey ukazuje, nejde o to, že by se filozofie chtěla zabírat pořád těmi samými tématy, jde o potřeby společnosti, jejíž problémy pak filozofie vyjadřuje. Pokud existuje nějaký konflikt, pak ho filozofie musí reflektovat. Pokud existují různá stanoviska, která zastávají různé skupiny, pak musí také vzniknout i různé filozofie, jež tato stanoviska zastupují. Tyto problémy se zdají stále stejné protože⁴² „. . . stejné krizové situace života se z času na čas vracejí jen s takovými změnami, které jsou následkem změny sociálního kontextu. . .“⁴³

Dewey poukazuje na fakt, že zpočátku byli filozofické otázky spjaty s výchovou, v této souvislosti zmiňuje sofisty, avšak postupem času se o nich začalo diskutovat již ne v tomto spojení, ale samoučelně.⁴⁴ Tento fakt, že filozofické problémy vznikají ve společnosti, nám pak zůstal skrytý, protože filozofové začali používat odborný jazyk. Nám se tak může zdát, že filozofie už neřeší problémy společnosti.⁴⁵ Dewey tak označuje filozofii definicí „teorie

---

40 PEIRCE, Charles Sanders, VIŠŇOVSKÝ, Emil, ed. a MIHINA, František, ed. *Pragmatismus*. Bratislava: Iris, 1998. s. 358-359.

41 Tamtéž . s. 360.

42 Tamtéž . s.360-361.

43 Tamtéž . s. 361.

44 Tamtéž . s. s. 364.

45 Tamtéž . s. 361.

výchovy v jejích nejobecnějších fázích“.⁴⁶

3 PRAGMATISMUS A ETIKA

Višňovský ve své studii hovoří o sociálních rámcích. Tyto sociální rámce jsou limitami a podmínkami proto, jak každý jednatel vede svůj vlastní „dobrý“ život, přičemž je úkolem filozofie a etiky pragmatismu, aby tyto podmínky reflektovali. Pragmatismus se však na rozdíl od jiných koncepcí obejde bez toho, aby tyto podmínky a limity nějak absolutizoval. Z tohoto hlediska hrají důležitou roli naše návyky, přičemž těmito návyky disponuje každý jedinec, jednak biologickými návyky, jednak návyky sociálními. Tyto sociální návyky si sebou přenášíme prostřednictvím výchovy a kultury. Višňovský přitom poukazuje na fakt, že právě tyto návyky jsou tím, čím se ve svém jednání řídíme ve větší míře, než se řídíme vědomým rozhodováním. Tyto návyky bychom však měly měnit, obzvlášť pokud nevyhovují nějaké konkrétní situaci.⁴⁷

Podobně jako je to s našimi návyky, je to i s morálkou, ani ona není nezměnitelná a jednou pro vždy daná. Podle Višňovského „ . . . není takové morálky, která by nám říkala, jak se máme chovat vždy a všude za každých okolností. Morálka není soubor definitivních norem . . . které nám zaručí, že budeme dobrými lidmi“.⁴⁸ Normy tedy nemají být chápány jako nějaké ustanovené nezměnitelné zákony, kterými bychom se měli jednou pro vždy řídit, ale pouze nám pomáhají při našem morálním rozhodování s ohledem na konkrétní situace. Jsou to tedy jakési pomůcky, přičemž dobré je to, co je pro danou situaci optimální. Své morální jednání je tedy vždy zapotřebí přizpůsobovat právě konkrétním situacím. Jak však zjistíme, že je naše jednání

---

46 PEIRCE, Charles Sanders, VIŠŇOVSKÝ, Emil, ed. a MIHINA, František, ed. *Pragmatismus*. Bratislava: Iris, 1998. s. 362.

47 VIŠŇOVSKÝ, Emil. Východiská koncepcie dobrého života v etike klasického pragmatismu. *Filozofia*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2010, roč. 63, č. 4. s.328-329

48 Tamtéž s. 329.

správné a morální, pokud nemáme nějaké předem stanovené normy, podle kterých bychom se měli chovat? Višňovský poukazuje na to, že morálku a tedy i naše morální jednání ověříme nejlépe v životě samém, až pak poznáme zdali je naše jednání dobré.⁴⁹

3.1 W. James

Podle Višňovského důležitou motivací pro Jamesovu filozofii byla jeho potřeba hledání filozofického základu pro mravní jednání. Mravný život pak pokládal za synonymum k životu dobrému, dobré pro něj tedy znamenalo to samé jako morální. Jádro jeho filozofie pak lze nalézt ve svobodné vůli a v představě, že máme možnost svobodného rozhodnutí se a následně toto rozhodnutí praktikovat ve skutečném životě, v našem jednání. Přenést tedy toho rozhodnutí do praxe. Předpokladem našeho dobrého a morálního života je pak právě toho svobodné rozhodnutí a také možnost na straně skutečnosti. Takže jak pro morálku, tak pro svět platí, že ani jedno z nich není nezměnitelné a pro vždy dané, naopak obojí lze měnit a obojí se také mění. Můžeme tak využívat veliké množství možností, které nám tento svět, jenž není jednou pro vždy dán, poskytuje. Je pak na nás, jak tyto možnosti využijeme.⁵⁰

Ani morálka není jednou pro vždy daná a neměnitelná. U Jamese je důležitá skutečnost, že morálku chápe jako něco vytvořeného lidmi. Etickou teorii pak chápe jako to, pomocí čeho se řídíme v etické praxi. Ovšem pokud se tato praxe mění, musí se zákonitě i s ní měnit také tato etická teorie. Se změnou skutečnosti je také potřeba přeměnit naše hodnoty, přizpůsobit je skutečnosti. Dobro a zlo – stejně jako morálka – ve světě neexistuje bez lidí. Smyslem dobra je naplnění našich potřeb. Pokud existuje více našich požadavků, což bezpochyby existuje, pak může existovat i více těchto dober. Náš úkol pak spočívá v naplnění těch dober, která co nejméně odporují

---

49 Tamtéž s. 328-329.

50 Tamtéž s. 331.

ostatním dobrům, přičemž se nám samozřejmě nemůže podařit naplnit je všechna. Musíme si tak zvolit některá z nich a následně se tímto svým rozhodnutím řídit v praxi. Pokud máme na výběr z více alternativ je nutné, abychom přihlíželi i k alternativám ostatních lidí, nepochybně tak různí lidé zastávají různá morální stanoviska.⁵¹

3.2 J. Dewey

Dewey chápe morálku jako neoddělitelnou součást celého společenského života. Pokouší se o rekonstrukci dosavadních etických teorií, přičemž kritizuje fakt, že etické teorie kladou důraz na morálku jako na něco odděleného od zkušenosti, jako pouze na teorii, která je tím oddělená od praxe. Etické teorie potřebují mít předem stanovené hodnoty a normy, pokud by tyto normy neexistovaly, nastal by pak morální rozvrat. Dewey toto pojetí chápe jako jeden z dalších dualismů. Morálka u něj však není nějakým pevně stanoveným souborem pravidel, je to pohyblivý proces. Morálka existuje v úzkém spojení s naší zkušeností, existuje pouze v ní, neexistuje tedy samostatně. A tak tvrzení, že morální hodnoty a normy k nám přicházejí zvenčí, je nesprávné.⁵²

Višňovský uvádí Deweův „model řešení problémů“, kdy pomocí morálky řešíme různé morální problémy. Na začátku tedy pocítujeme tento morální problém, poté tento problém řešíme pomocí našeho morálního usuzování, přičemž Višňovský podotýká, že to, co nejvíce působí při řešení nějaké tíživé morální situace, jsou naše dosavadní návyky, které podle toho, jak si to situace žádá, měníme. Pokud pomocí těchto dosavadních návyků nelze problém vyřešit, je tedy zapotřebí, abychom je změnily. Po fázi řešení problému přichází fáze poslední a tou je naše rozhodnutí se. Tímto procesem dochází k našemu „morálnímu růstu“ a tento růst je také cílem morálky.

---

51 Tamtéž s. 331-332.

52 VIŠŇOVSKÝ, Emil. Východiská koncepcie dobrého života v etike klasického pragmatizmu. *Filozofia*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2010, roč. 63, č. 4. s. 332-333.

Deweyho etickou teorii lze chápat jako teorii experimentální. On sám označuje morální normy za jakési principy, kterými se jednak můžeme řídit, ale o tom, zda a jak je uplatníme, rozhodujeme pouze my sami. Tyto principy pak zkusíme v různých situacích, jako bychom prováděli nějaký experiment, v něm se mohou principy ukázat jako adekvátní pro danou situaci či jako neadekvátní a pak je potřeba je změnit.

Višňovský uvádí, že nejvyšší mravní cíl, který Dewey uznává je ideál demokracie.⁵³ Dewey tak kritizuje formu kapitalismu tehdejší doby a tudíž podporoval návrh presidenta Roosevelta *New Deal*.

4 PRAGMATISMUS U KARLA ČAPKA

Nepřehlédnutelným rysem u osobnosti Karla Čapka je jistě pragmatismus, některé jeho prvky lze nalézt v mnoha jeho dílech. I v souvislosti s jeho seminární prací, která nese název Pragmatismus čili filozofie praktického života, bývá Čapek často označován jako pragmatista. Je však toto označení oprávněné, lze vůbec považovat Čapka za pragmatistu, pokud ano, do jaké míry? V následujících kapitolách se tak chci zabývat jednak jeho seminární prací, ve které naznačuje některé filozofické koncepce pragmatismu, lze v ní však vyzorovat i Čapkovi vlastní názory na jednotlivé koncepce, jednak Čapkovým vztahem právě k pragmatismu.

4.1 Co je pragmatismus

Čapek si byl vědom toho, že diskuse a kritika vzniklá vůči pragmatismu má kořeny v jeho neurčitěm vymezení. V souvislosti s tím pak rozlišuje pragmatismus rigorosní a volný, přičemž první typ pragmatismu shledává u Deweye, Schillera a Jamese, zde podle jeho mínění by problémy s tím, co

---

⁵³ Tamtéž. s. 335.

vlastně pragmatismus znamená nastat neměly.⁵⁴ Čapek dále považuje pragmatismus za utilitární teorii pravdy vzhledem k jeho důrazu na prospěšnost a užitečnost. Pravda je tedy v pragmatismu chápána jako něco, co je prospěšné a užitečné pro náš život. Pravdivé myšlenky jsou pak ty, které nás nejlépe vedou na naší cestě ke splnění životního zájmu či ke splnění nějakého cíle. Toto pojetí pravdy bylo ve filozofii často označováno jako nízké, Čapek zde přímo používá označení nízká sofistika, avšak následovně odkrývá fakt, že toto pojetí směřující ke konkrétnímu a každodennímu životu nelze označovat tímto způsobem i vzhledem ke skutečnosti, že nám dává jistou možnost věřit v utváření a změnu našeho života směrem k životu lepšímu.⁵⁵ Čapek také poukazuje na fakt, že v pragmatickém pojetí pravdy nejde o poznání pravdy, jak je tomu v jiných teoriích, ale o její uznání, protože pravdu neodhalujeme jako něco, co by se vymykalo naší každodenní zkušenosti, ale pravda vzniká, a tudíž musí být námi následně uznávána.⁵⁶ Pragmatismus je též označován jako instrumentální teorie pravdy ve smyslu, že naše myšlenky jsou pravdivé do té míry, do jaké jsou schopné vykonat určitou práci. Tato práce je chápána jako schopnost našich myšlenek zjednodušovat naše zkušenosti, možnost co nejlépe se mezi těmito zkušenostmi pohybovat a komplexně je mezi sebou spojovat, z toho pak vyplývající schopnost tyto zkušenosti náležitě používat.⁵⁷ Čapek však sám nakonec konstatuje, že pragmatismus jako nová definice pravdy selhává, a je tak lepší jej označit jako novou definici filozofie. Toto označení používá zejména kvůli jejímu obratu ke konkrétnímu, obyčejnému životu a ke skutečným lidským problémům a zájmům.⁵⁸

Čapek tedy přiznává že pragmatismus jako teorie pravdy selhává, připisuje mu však hodnotu mravní.⁵⁹ Tato myšlenka je v jeho seminární práci

---

54 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 16.

55 ČAPEK, Karel a POHORSKÝ, Miloš, ed. *Univerzitní studie*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 317-319.

56 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 20-21.

57 Tamtéž s. 17.

58 ČAPEK, Karel a POHORSKÝ, Miloš, ed. *Univerzitní studie*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 319.

59 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s.

patrná na několika místech: „ . . . abychom vším svým úsilím se zasazovali o pravdy, které by znamenaly zvýšení a utváření života, které bychom uskutečňovali jako určité životní dobro a které by byly naším dobrým jednáním vůči životu. Pragmatismus se tu ukazuje jako zmaterializování pravdy; pravda je čin k dobru. . .“⁶⁰ a jinde: „. . . ideálem a požadavkem všeho uznání je však uznání nějakého dobra.“⁶¹ Čapek tak vyzdvihuje zejména tento morální aspekt pragmatismu, což je patrné i v jeho dílech. Čapkovi šlo především o možnost zlepšení mezilidských vztahů a o vzájemné pochopení.

4.2 Skepse ve filozofii

Dalším rysem diskreditujícím pragmatismus z pohledu akademické filozofie je skepse, která byla chápána pouze jako nejistota vhodná jen k tomu, abychom ji překonali. Čapek si však všímá skutečnosti, že tato skepse v moderním světě neslouží pouze k jejímu překonání, ale je pro současnou společnost velmi specifická. Čapek ji pak nechápe v negativním smyslu, ale jako jakési zdravé používání rozumu, přímo ji nazývá „rozumem v hrsti“, „kritičností“, „liberálností“ a všeobecně „neděláním si iluzí“.⁶²

Karel Čapek také naznačuje jeden velký omyl setrvávající v klasickém pojetí skepce – její spojení s pesimismem. Pesimismus je pro něj však stejně jako optimismus příliš dogmatický, zatímco ve skepsi bychom nějaký dogmatický prvek nenalezli. Čapek pak spojuje pesimismus a optimismus s představou nějakého nutného faktu (dobrého či zlého). Právě tato nutnost dobra či zla se ve skepsi nevyskytuje. Za jedinou nutnost ve skepsi považuje relativnost. Je zde patrné spojení skepse s relativismem, což pro Čapka přináší velmi užitečný fakt – možnost změny klepšimu. Podle Čapka: „Činný život

---

17.

60 Tamtéž s. 23.

61 Tamtéž s. 21.

62 ČAPEK, Karel a POHORSKÝ, Miloš, ed. *Univerzitní studie*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 320.

potřebuje stejnou měrou skepse i důvěry . . .“⁶³ A právě tato důvěra v možnost učinit svět lepším svými činy, jenž se naskytuje každému jedinci, tato naděje je pro Čapka tak typická.

4.3 Pragmatismus jako filozofie národa

Filozofické myšlenky určitých filozofických koncepcí se odrážejí i v rysech určitého národa, filozofie tak zobrazuje ideály národa, stejně je tomu i naopak, ideály národa se projevují v jeho filozofii. Čapek tak nalézá ideály demokracie například ve Spojených státech. Srovnává racionalistické koncepce (patrné v Německu), v nichž jsou rozum a morálka chápány jako absolutní hodnoty existující mimo náš prožívaný svět, a tedy mimo naši každodenní zkušenost, v těchto koncepcích pak neshledává aspekty demokratické. Oproti tomu pragmatismus za demokratický jednoznačně považuje. V pragmatismu nám totiž slouží rozum v našem životě jako pouhý nástroj, tudíž nám nevdládne, ale pouze jej používáme. Ačkoli Čapek viditelně sympatizuje s tímto demokratickým systémem, spatřuje v racionalistických koncepcích něco pozoruhodného, co v pragmatismu zdánlivě chybí. Jsou to právě vysoké ideály a cíle. Čapek sám uznává, že v pragmatismu nic takového nelze nalézt, avšak i přes tuto absenci velkých ideálů považuje pragmatismus za zcela mravní. Klade tak důraz na chápání pragmatismu z hlediska morálního. I když morální hodnoty v pragmatismu neexistují po způsobu, jakým se vyskytují v racionalistických filozofiích, přesto jsou v něm patrné. Tyto hodnoty Čapek spatřuje v našem skutečném a obyčejném životě. Lze jich tedy dosáhnout zejména naším jednáním.⁶⁴

Čapek konstatuje fakt, že filozofické ideály se odrážejí i v politickém světě. A tak po způsobu racionalismu lze zákony chápat jako něco daného naším absolutním rozumem, ovšem pokud je něco absolutní, je to tedy

---

⁶³ ČAPEK, Karel a POHORSKÝ, Miloš, ed. *Univerzitní studie*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 320-321.

⁶⁴ Tamtéž s. 322-324.

samořejmě neměnné, nebo je lze chápat po způsobu pragmatickém jako zákony vzniklé z potřeb našeho praktického života, jako takové je lze měnit a přizpůsobovat tomuto životu. Stejně nebezpečí, které vidí v racionalistickém pojetí zákonů, vidí Čapek i u voluntarismu, považuje ho dokonce za dogmatictější než racionalismus. Tak bychom tedy v závěru měli spatřovat hodnoty jako hodnoty vyplývající z našeho života, nikoli plynoucí z vůle či absolutního rozumu.⁶⁵

4.4 Relativismus v pragmatismu

Podle Čapka nacházíme v každé filozofii určitý ideál. S tímto ideálem se můžeme jen zřídka setkat v našem zakoušeném světě. Čapek ho označuje jako něco velmi vzácného. Otázkou zůstává, zdali i pragmatismus přináší nějaký ideál, něco hodnotného?⁶⁶ Již z povahy pragmatismu lze předpokládat, že se nebude jednat o ideál nějak vzdálený našemu životu. Pragmatismus se především zabývá otázkou poznání, přičemž Čapek opět poukazuje na fakt, že nejde o vymezení toho, co poznání a pravda jsou, ale jak vznikají. Pravdivé poznání se podle něj shoduje s naší zkušeností, s našimi potřebami a zájmy. Takto pojatá pravda pak tedy přijímá za pravdivé vše, co by mohlo být dobré pro náš život.⁶⁷ Odtud tedy pramení onen relativismus. Avšak jak Čapek upozorňuje: „Relativnost pravdy neznamená tedy anarchii poznání, ale ovšem zbavuje pravdu jejího absolutního nimbu“.⁶⁸ Čapek také zdůrazňuje, že pravda pokud je nástrojem, nemůže být zároveň cílem, tento cíl máme spatřovat v životě samém. Poznání v pragmatismu tak směřuje k našim skutečným potřebám, k možnosti nějakým způsobem zlepšit náš svět. Veškeré lidské hodnoty by tak filozofie měla hledat ve skutečném životě, pak by nebylo žádné rozdělení spatřující na jedné straně náš obyčejný život a na druhé straně nějaké

---

65 ČAPEK, Karel a POHORSKÝ, Miloš, ed. *Univerzitní studie*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 324.

66 Tamtéž s.325-326.

67 Tamtéž s. 326-327.

68 Tamtéž s. 327.

ideály stojící kdesi nad ním.⁶⁹

Čapek byl označován mnohými přívsky, mezi než patřilo i označení „relativista“. Toto označení bylo chápáno spíše hanlivě jako něco, co snižuje hodnotu pravdy, a tudíž hodnoty samotné. Relativista jaksi nestál na žádné straně, nebyl ani pesimistou pochybujícím o skutečné existenci nějaké pravdy a možnosti poznání, ani idealistou zastávajícím názor, že pravda existuje jako absolutní hodnota či ideál mimo náš obyčejný svět. Dal by se nazvat vlažným, jak to Čapek činí ve svém apokryfu Pilátovo krédo.⁷⁰ Není pochyb, že mnozí tímto nezaujatým stanoviskem opovrhovali a relativismus byl tak souzen jako postoj nízký, bojácný a slabý.

Jak však přijímal sám Čapek toto označení? Viděl v tomto ohledu dvě možné cesty, buď zcela se zřící onoho relativismu, nebo jej bránit. Čapek však nevybírá ani jednu z těchto cest, ale přiznává, že vlastně neví, co onen relativismus je. Toto jeho přiznání bychom samozřejmě měli brát s nadsázkou, podle mého názoru tím chtěl poukázat na neadekvátní způsob jakým je toto označení chápáno. Čapek sám chápe to, co bývá označováno relativismem, jako prostou zkušenost. Pokud jsme si vědomi, že některé věci bývají v některých případech dobré a v jiných zase špatné, nejedná se tedy o názor relativistický, ale o pouhou důslednost. Díváme se tak na věci z možných úhlů. Čapek toto stanovisko označuje jako samozřejmé předpoklady rozumu. Pokud označíme nějakou skutečnost za relativní a ona opravdu relativní je, pak sám tento náš názor, jak Čapek předkládá, jistě relativní není. Neměli bychom tedy být nazýváni relativisty.⁷¹

Čapek dále poukazuje na chápání relativismu jako „kusu pravdy“, oproti tomuto kusu pravdy se pak staví pravda absolutní, kterou požadují mnozí lidé. Čapek zde podává příklad s rostlinou *digitalis*, která v určitých případech a

---

69 ČAPEK, Karel a POHORSKÝ, Miloš, ed. *Univerzitní studie*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 327-328.

70 ČAPEK, Karel, MACEK, Emanuel, ed. a OTRUBA, Mojmír, ed. *Menší prózy*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992. Spisy Karla Čapka; Sv. 10. s. 14.

71 ČAPEK, Karel et al. *O umění a kultuře. III*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1986. Spisy Karla Čapka; sv. 19. s. 24-26.

vztazích je lék, v jiných případech naopak jed. Nelze tedy prohlásit za absolutní pravdu, že digitalis je pouze jed či pouze lék, záleží právě na situacích, ve kterých je používána. Čapek tak předkládá názor, že to, co je v relativismu důležité jsou ony vztahy k ostatním věcem. Nemůžeme tedy vyhlásit cokoliv za absolutně pravdivé, protože veškeré věci a skutečnosti jsou vždy v nějakém vztahu k jiným věcem a skutečnostem.⁷² Relativismus pak nepovažuje za lhostejný, ale zastává názor, že relativismus je „. . . úzkostná pozornost vůči všemu, co jest.“⁷³

Branžovský však ve své knize uvádí, že Čapek věřil ve skutečnou existenci pravdy, kterou můžeme poznat, čímž se určitým způsobem odlišoval od svých pragmatických předchůdců. Tento názor dokládá na jednom z Čapkových apokryfů, kde lze nalézt Čapkovo chápání objektivní pravdy i relativismu.⁷⁴ V apokryfu Pilátovo krédo je patrná analogie mezi krajinou a pravdou. Čapek zde vyjadřuje názor, že když se podíváme na věci z výšky, začnou pak tyto věci splývat v jednu rovinu. Podobně je tomu i při pohledu na pravdu, také ony splynou v jakýsi celek.⁷⁵ Čapek zde přímo vyjadřuje tezi, že „. . . splývají s něčím daleko volnějším . . .“⁷⁶ Zde však nejde o nějaké absolutizování pravdy, Čapek vyzdvihuje fakt, že naše pravdy i nadále existují, že svět je dostatečně velký na to, aby veškeré naše pravdy obsáhl. Avšak mimo tyto naše soukromé pravdy, lze-li je tak označit, bychom si měli být vědomi i něčeho vyššího.⁷⁷ Podle mého názoru Čapek tak chtěl předejít různým hrubým tvrzením, že každý má svou pravdu. Takto chápaný relativismus by s velkou pravděpodobností nevedl k onomu čapkovskému ideálu smíření mezi lidmi.

Branžovský dále uvádí, že tato nastíněná objektivní pravda se vyskytuje i u dalších Čapkových děl, avšak nakonec je vždy oslabena v zájmu jiných cílů.

⁷² Tamtéž., s. 26-27.

⁷³ Tamtéž., s. 27.

⁷⁴ BRANŽOVSKÝ, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s. 122-123.

⁷⁵ ČAPEK, Karel, MACEK, Emanuel, ed. a OTRUBA, Mojmir, ed. *Menší prózy*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992. Spisy Karla Čapka; Sv. 10. s. 14.

⁷⁶ ČAPEK, Karel, MACEK, Emanuel, ed. a OTRUBA, Mojmir, ed. *Menší prózy*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992. Spisy Karla Čapka; Sv. 10. s. 14.

⁷⁷ ČAPEK, Karel, MACEK, Emanuel, ed. a OTRUBA, Mojmir, ed. *Menší prózy*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992. Spisy Karla Čapka; Sv. 10. s. 14.

U Čapka je tak patrné jisté kolísání mezi relativní a objektivní pravdou.⁷⁸ Dokladem tohoto tvrzení může být i Čapkův nesouhlas s tezemi Stanislava Kamarýta a Tomáše Trnky. Čapek nesouhlasí jednak s Kamarýtovým názorem, že existuje velké množství pravd a pro každou z nich stojí za to žít, jednak s tím, že proti sobě staví osobní pravdu a pravdy ostatních lidí, které považuje za lež. Tento přístup Čapek označuje jako zneužití relativismu, přičemž důležité podle Čapka je, že naše pravda musí být vždy něčím podepřena, což u Kamarýta schází. Proti Trnkovi vystupuje Čapek kvůli jeho přesvědčení, že neexistuje objektivní pravda, ale opět velké množství pravd a každá z nich je správná. Pro Čapka však pravda nebyla, jak uvádí Branžovský, academicou gnoseologickou tezí, ale nástrojem sloužícím v našem praktickém životě.⁷⁹ Stejný názor, že relativismus je pro Čapka nástrojem sloužícím v našem životě, zejména pak životě morálním, zastává i Ivan Klíma.⁸⁰

4.5 Čtyři osoby a jejich význam pro pragmatismus

Karel Čapek ve své seminární práci uvádí čtyři osobnosti, které určitým způsobem přispěli k pragmatismu. Těmito čtyřmi filozofy se nyní chci zabývat, protože podle mého názoru lze u nich vyzorovat i Čapkův vlastní přístup k jejich koncepcím.

4.5.1 Filozofie fikcí H. Vaihinger

Vaihingera označuje Čapek jako prvního představitele instrumentální teorie pravdy, který podle něj spadá do doby Langovy kritiky materialistického dogmatismu. Vaihinger si všímá noetického paradoxu, kdy v našem myšlení vytváříme falešné představy, jejichž používáním i přesto dosahujeme praktických úspěchů. Tento paradox pak řeší připodobněním myšlení k činnostem organismu, přičemž u obojího lze nalézt jistý účel, přizpůsobení se a

---

78 BRANŽOVSKÝ, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s.123.

79 BRANŽOVSKÝ, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s.121-122.

80 BRANŽOVSKÝ, Ivan. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1962. s. 26-27.

u obojího se vyskytuje také reakce sloužící k jejich udržení. Myšlení tak chápe jako přechod od reakci k počítku. Takto chápané myšlení splňuje svůj účel, pokud pomocí prostředků v něm vytvořených můžeme prakticky zasahovat do skutečného světa. Důraz je tedy kladen na praktické ověření těchto vymyšlených prostředků. Těmito umělými prostředky rozumí Vaihinger pojmy, kategorie, třídy a abstrakce. Právě pomocí nich myšlení dosahuje svých cílů.⁸¹

Tyto vymyšlené představy jsou pro nás nevyhnutelné a nutné, ačkoli jim neodpovídá objektivní skutečnost. Vaihinger dále upozorňuje, že tento náš představovaný svět není obrazem světa objektivního, ale slouží jako nástroj, pomocí kterého můžeme prakticky jednat ve skutečném světě. Představovaný svět je tak naším vymyšleným nástrojem pro jednání ve světě skutečném. Účelem myšlení je tak především jednání.⁸²

Za skutečné považuje Vaihinger pouze naše počítky, vše ostatní jsou pouze námi uměle vytvořené fikce, z čehož vyplývá, že svět samotný nelze pochopit. I pravda se tak pro něj stává pouze fikcí a omylem. Podobným omylem je i myšlení, ovšem to potvrzuje svoji legitimitu svým úspěchem, je přechodem k našemu jednání.⁸³

V tomto Vaihingerově myšlení Čapek nalézá jistou blízkost k pragmatické teorii poznávání. Ovšem Čapek s ním nesouhlasí v jeho pojetí skutečnosti jako nepoznatelného světa pouhých fikcí, kde jediným cílem života je pouhé jeho udržení. Pokud pak pro Vaihingeru je jediným smyslem bytí praxe, Čapek dodává, že takový nepoznatelný svět by právě praxi nestačil. Nestačil by ani činnému člověku, kterého Čapek v tomto pojetí, dalo by se říci, postrádá.⁸⁴

---

81 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 25-26.

82 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 27-28.

83 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 28-29.

84 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 29.

4.5.2 John Dewey

Podle Čapka důležitou roli ve změně dosavadního myšlení sehrál Darwin. Tímto vývojovým názorem se mění nejen přírodní vědy, ale i pohled na etiku a filozofii vůbec. V psychologii tak dochází k přeměně veškerých hodnot i psychologické skutečnosti jsou chápány už nikoliv jako neměnné stavy, ale důraz je kladen na jejich vývoj a růst.⁸⁵

Podobně jako všechny orgány v našem těle slouží k tomu, abychom se mohli přizpůsobit dané situaci, slouží nám tímto způsobem i mozek. Úkolem myšlení je tak pro Deweyho nikoliv pouhé odrážení skutečnosti, ale má nás vést takovým způsobem, abychom mohli úspěšně vytvářet změny v našem prostředí, a tedy aktivně na něj působit a reagovat. Toto myšlení je vždy vyvoláno nějakým konfliktem ve skutečnosti, kdy se určité části naší zkušenosti jeví již jako neuspokojivé. Celou naší zkušenost je pak zapotřebí rozdělit na části, které je nutno ponechat a na části již nevyhovující. Odstaněním těchto nevyhovujících částí naší zkušenosti dochází k její rekonstrukci, jejich odstraněním rušíme onen vzniklý konflikt.⁸⁶ „Poznání je nástroj a výtvar nouze i boje.“⁸⁷ To je podle Čapka hlavní Deweyova myšlenka.

Čapek konstatuje, že stejně jako myšlení vznikají i samotné filozofické soustavy ze zvláštních situací, mají vést k vyřešení sociálních konfliktů. Poznání se zdá být na první pohled problémem abstraktním, avšak abstraktní je pouze jeho forma, ve skutečnosti jej lze vyřešit praktickým jednáním. Veškeré konflikty tak lze vyřešit v našem jednání.⁸⁸ I rekonstrukci filozofie lze provést pomocí našeho jednání, neboť jak uvádí Čapek: „Jen v činnosti se smiřuje, co je staré, obecné a trvalé, s tím, co je proměnlivé, jedinečné a nové . . .“.⁸⁹ Teorie pravdy by se tak podle něj měla stát nástrojem pro náš sociální život.

---

85 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 31-32.

86 Tamtéž s. 33-34.

87 Tamtéž s. 34.

88 Tamtéž s. 35-37.

89 Tamtéž s. 37.

Jak už bylo několikrát zmíněno, Dewey podle Čapka chápe myšlení jako nástroj pro řešení konfliktů. Avšak filozofie spíše než řešením problémů zabývá se pouze diskuzí o nich, přistupuje k nim jako k problémům vzdáleným. Podle Deweyho bychom však měli přistupovat ke každému problému, jako bychom s ním byli v těsné blízkosti. Z tohoto našeho blízkého vztahu ke konfliktům pak vzejde jednoznačné rozhodnutí, za které jsme plně odpovědní. Podle Čapka se tak stává důležitým důsledkem řešení konfliktů spoluúčast na životě.⁹⁰

4.5.3 Humanismus F. C. S. Schillera

Podle Schillera si každé tvrzení může klást nárok na pravdivost, pokud jsou jeho následky žádané a příznivé. Toto tvrzení se pak stává pravdou, která je v praxi ověřena. Pravé poznání je podle něj podmíněno našimi zájmy. Ačkoli zde je patrná podobnost s pragmatickým myšlením, Čapek poukazuje na rys, kterým se Schiller od pragmatismu odlišuje, klade totiž spíše než na zkušenost mnohem větší důraz na vůli.⁹¹

Všechny pravdy tak Schiller chápe jako naši volbu, kdy si volíme mezi různými alternativami, přičemž nakonec zvolíme tu pro nás nejvíce příhodnou a užitečnou. Z toho tedy vyplývá, že je to právě člověk, který tvoří veškerá tvrzení, z tohoto důvodu od něj nelze odhlížet ani v teorii pravdy. Čapek zde dospívá k názoru, že jádrem Schillerova humanismu je člověk jako míra všech věcí.⁹²

Pravda i omyl podle Schillera závisí na našem záměru. Vše co uspokojivě odpovídá našemu záměru je tedy pravdivé, naopak to, co mu neodpovídá falešné. Pravdu a omyl tak považuje za „intelektuální formu dobra a zla“.⁹³ Objektivní pravdy jsou pro něj pouhým výběrem mezi pravdami subjektivními, přičemž hlavním rysem těchto pravd je, že jsou užitečné pro naše

---

90 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 37-39.

91 Tamtéž s. 40.

92 Tamtéž s. 41.

93 Tamtéž s. 41.

společné dobro. Zpočátku tedy existují pouze pravdy osobní a prostřednictvím sociálního prostředí se stávají obecně platnými.⁹⁴

Avšak Čapek poukazuje na skutečnost, že u Schillera se setkáváme nejen s pravdami objektivními, nýbrž i s pravdami apriorními, které Schiller nazývá například jako „nadlidské heroiny“.⁹⁵ Tyto pravdy vnímáme jako něco, co je ve světě už od pradávna uloženo, jako něco předcházejícího naší zkušenosti. Tyto pravdy skutečně předcházejí naší zkušenosti, avšak pouze jako požadavky. Považujeme je pak za něco apriorního z důvodu, že tak dobře a přesvědčivě splňují svůj účel. Také tyto pravdy se tak ukazují být pouhým lidským výtvořem. Podobně jako s pravdou, kterou Schiller považuje za zcela závislou na našem životě, je tomu i se skutečností, která je závislá na našem poznání.⁹⁶

Podle Schillera je tedy svět tím, co jsme z něj sami vytvořili, považuje ho za plastický a kujný. Tento svět my sami formujeme podle našich zájmů. Je pak naší povinností tuto tvárnost světa chápat jako neomezenou. Avšak Schiller obratem dodává, že ve svém tvoření nejsme neomezeni, nevíme totiž, do jaké míry můžeme utvářet skutečnost. Jedno je však jisté, svět můžeme zlepšovat svou činností. Z toho tedy plyne, že nynější svět není ještě zhotoven.⁹⁷

Čapek pak shrnuje Schillerovu hlavní myšlenku, že svět, který se nám jeví, je tím, co o něm známe. Svět je výsledkem tvoření našeho a našich předků. Ovšem proti tomuto pojetí se Čapek staví spíše negativně, podle něj si „humanismus dráždivě zahrává s čirým idealismem“.⁹⁸ Čapek si pak klade otázku, zda i nedostatky nynějšího světa jsme stvořili my, či zda je obsahovala již prvotní zkušenost. Dospívá k závěru, že pokud by tyto nedostatky byly obsaženy již v prvotní skutečnosti, pak by tato skutečnost mohla obsahovat již téměř vše. Pak by byl svět jistě nejlepším z možných, protože vždy volíme

---

94 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 41

95 Tamtéž s. 41.

96 Tamtéž s. 41-42.

97 Tamtéž s. 43-44.

98 Tamtéž s. 44.

nejlepší alternativu k jeho zlepšování. Pokud by i tyto nedostatky byly naším dílem, bude pro nás velmi obtížné je odstranit, jelikož my sami jsme je stvořili. Čapek uzavírá svou myšlenku přesvědčením, že skutečné utváření světa je něco mnohem obtížnějšího než se zdá.⁹⁹

Čapek dále uvádí, že humanismus se nezabývá vztahem poznání k realitě, ale vztahem člověka k poznání. Pravdu pak chápe humanismus vždy jako něco lidského, protože pravdu vytváří právě lidé, lidé ji pak užívají a mění. Tak pravda je svázána s našimi záměry a cíli. Je tedy nadmíru zřejmé, že ve středu humanistického myšlení stojí poznávající subjekt.¹⁰⁰

4.5.4 Náboženská a mravní filozofie W. Jamese

Čapek si u Jamese všímá jeho ztotožnění skutečnosti ze zkušeností, celý náš svět je tak tvořen onou zkušeností, není rozdělen na fakta objektivní a subjektivní. Teprve až my k němu takto přistupujeme. James tak chápe svět jako jakýsi plynulý proud. Tento plynulý proud skutečnosti pak nelze nějak popsat, lze ho jen žít.¹⁰¹

Čapek si dále všímá i pluralistického přístupu Jamesovo, kdy se James staví proti monismu, zejména pak proti jeho deteterministickému pojetí světa, kdy vše ve světě se děje s nutností a je již předem dáno. Takový svět by pochopitelně již z principu nebylo možné zlepšovat. James naopak věří v rozmanitost světa, avšak i v této rozmanitosti lze nalézt jednotu, jednotu mezi jednotlivými částmi, která však není jednotou absolutní, jak ji chápe monismus.¹⁰² Branžovský uvádí, že u Jamese tuto jednotu nenacházíme na konci světa, ale na začátku. Tato jednotu vzniká naší činností.¹⁰³

---

99 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 44-45.

100 Tamtéž s. 46.

101 Tamtéž s. 49-50.

102 Tamtéž s. 51-52.

103 BRANŽOVSKÝ, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s. 44.

Pro Jamese naše přirozená zkušenost není zkušeností nejvyšší, tou je podle něj zkušenost náboženská. Důkazem její existence mohou být různé nevysvětlitelné jevy, mezi něž patří například zdvojení osobnosti. Tato náboženská zkušenost se nám ukazuje v zoufalých situacích. James používá přirovnání, kdy se nám vesmír jeví podobně, jako našim psům a kočkám jeví se lidský život. Stejně jako některé naše ideály se shodují s ideály těchto zvířat, můžeme věřit v existenci vyšší moci, která sleduje tytéž ideály jako my. Touto vyšší mocí je pro Jamese Bůh.¹⁰⁴ Podle Branžovského tak James ruší hranici mezi reálnou a náboženskou zkušeností, obě tyto zkušenosti jsou pro něj stejně objektivní. Toto smíření vědy a náboženství je typickým rysem pragmatismu.¹⁰⁵

Čapek shrnuje svou interpretaci Jamesovy filozofie tezí, že pokud je u Jamese něco hodnotného, pak je to aspekt mravní, celou jeho filozofii považuje za moralismus. Hodnotu života máme spatřovat v životě samém, protože jen tam, kde se nachází jednající lidé, lze hovořit o dobru. Jen jednající člověk může být mravný. Mravnost je vždy spojena s jednáním.¹⁰⁶

5 ČAPEK PRAGMATIK?

Čapek, jak jsem již zmiňovala, byl nazýván pragmatistou. Nicméně jak uvádí, pokud má toto označení přijmout, musí nejdříve definovat samotný tento pojem. Pokud pak pragmatismus splňuje určité rysy, které Čapek popisuje, pak se cítí být pragmatistou.

Prvním takovýmto rysem je odmítání pouhých slovních řešení, nedůvěra k velkým slovům a co nejméně generalizování. Tento přístup bývá označován jako skepse a je chápán ve smyslu negativním, Čapek však toto označení spíše

---

104 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 52-53.

105 BRANŽOVSKÝ, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s. 40.

106 ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. s. 57.

odmítá. Za negativní je tento přístup považován zejména kvůli jeho důrazu na lidské hodnoty existující v tomto světě, kvůli skutečnosti, že se řídíme naší zkušeností, nikoliv vznešenými idejemi. Avšak podle Čapka se na skutečnosti nic nezmění, ani pokud pro ni použijeme velkých slov.¹⁰⁷

V pragmatismu je pro Čapka důležitý i jeho obrat k obyčejné skutečnosti, která je nám dána především k jednání. Tuto skutečnost pak nelze sjednotit v ideový řád, aniž bychom přihlíželi ke skutečným faktům. Místo toho bychom měli řešit skutečné konflikty vyskytující se v tomto světě.¹⁰⁸

Čapek na pragmatismu vyzdvihoval také roli obyčejného člověka, který žije v nekonečně rozmanitém světě. Žije tak ve světě, kde vedle sebe nachází i vše ostatní, zejména pak ostatní lidi. Člověk pak musí vyjít jaksí sám ze sebe, což znamená nezabývat se pouze sebou samým, ale všímat si i ostatních lidí.¹⁰⁹ Podle mého názoru je toto Čapkovo vyzvání i v dnešní době velmi aktuální. V dnešní uspěchané době si každý člověk hledí spíše svého, žije pak zejména pro sebe a příliš si nevšímá okolního světa. Pokud bychom se však všichni na chvíli zastavili a vyšli ven ze své ulity, možná bychom spatřovali svět i lidi v něm mnohem intenzivněji.

Z tohoto Čapkova pojetí pak plyne individualismus, avšak individualismus objektivní. Máme vždy jednat pouze za sebe, nikoliv jménem nějakého vyššího principu. Za naše tvrzení jsme vždy plně odpovědní, musíme se za něj zaručit svým svědomím a svou zkušeností.¹¹⁰ Tohoto Čapkova pojetí individualismu si všímá Klíma. Čapek se podle něj tímto názorem od pragmatismu odlišil. Zatímco pragmatismus využívá individualismus jako nástroj k relativizování morálních hodnot, Čapek v něm naopak nachází záruku morálního jednání, chápe ho jako návod k odpovědnému morálnímu jednání.¹¹¹

---

107 ČAPEK, Karel a POHORSKÝ, Miloš, ed. *Univerzitní studie*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 330.

108 Tamtéž s. 330-331.

109 Tamtéž s.331-332.

110 Tamtéž s. 332.

111 KLÍMA, Ivan. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1962. s. 26-27.

Z předešlého tvrzení je patrná svoboda našeho ducha. Což jen umocňuje naši zodpovědnost vůči našemu jednání. Svoboda sice vytváří myšlenku něčeho krásného a vzletného, nicméně je také nesmírně obtížná. Pokud jsme svobodni ve svém rozhodování, pak za výsledky tohoto rozhodnutí neseme plnou zodpovědnost. Ocitáme se tím v neustále nejistotě.¹¹²

Podle Čapka bychom také měli brát v úvahu co největší počet faktů. Nelze je rozdělovat na fakta filozofická a nefilozofická, naše zkušenost bere v úvahu všechna fakta, ať jsou jakákoliv. Čapek toto stanovisko označuje jako sociální na poli noetiky.¹¹³

Všechny otázky myšlení tak souvisejí s naším morálním jednáním ve světě. Svět je v této souvislosti chápán jako jakýsi okruh, ve kterém můžeme morálně působit a jednat. Podle Čapka je pro nás nejlépe odmítnout vysoké etické hodnoty. Hodnoty bychom měli hledat v našem skutečném a prožívaném životě.¹¹⁴

Pokud se pragmatismem rozumí zmíněné skutečnosti, pak Čapek toto označení „pragmatista“ přijímá, avšak uvádí, že se ještě nejedná o filozofii, nýbrž o metodu uvažování. Avšak pokud bychom tuto metodu používali, nemuseli by být naše vzájemné spory tak vyostřené. Podle Čapka je možné vyřešit i ideové konflikty, pokud bychom je řešili v mezích osobní zkušenosti.¹¹⁵

Branžovský tuto Čapkovu seminární práci, zejména pak její dodatky, považuje za obhajobu buržoazní demokracie. Tento Čapkův program má pak kladné i třídně ohraničené stránky, jak Branžovský uvádí: „. . . svoboda ducha zdůrazňuje tvořivou aktivitu subjektu . . . současně je i odmítnutím determinace,

---

112 ČAPEK, Karel a POHORSKÝ, Miloš, ed. *Univerzitní studie*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 332.

113 ČAPEK, Karel a POHORSKÝ, Miloš, ed. *Univerzitní studie*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 333.

114 ČAPEK, Karel a POHORSKÝ, Miloš, ed. *Univerzitní studie*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 334.

115 ČAPEK, Karel a POHORSKÝ, Miloš, ed. *Univerzitní studie*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 334-335.

typickým pro celou buržoazní filozofii.“¹¹⁶ Branžovský také uvádí, že se Čapek od amerického pragmatismu lišil, zejména pak tím, že rysy jeho pragmatismu byly evropské. Kvůli větší míře rozporů buržoazní společnosti se krize v této filozofii prohlubovala. Evropský pragmatismus byl tak ve srovnání s americkým daleko pesimističtější.¹¹⁷ „A tak vykládá Čapek i meliorismus amerického pragmatismu ne jako důvěru v život, ale spíš jako její ztrátu.“¹¹⁸

Také Buriánek poukazuje na Čapkovu odlišnost od amerického pragmatismu. Jednak si byl Čapek vědom selhání pragmatismu jako teorie poznání, jednak zřejmě nesouhlasil s jeho nevědeckým charakterem, který přinášela zejména náboženská teorie W. Jamese. Podle Buriánka byl pro Čapka pragmatismus příkladem, jak se vymanit ze spekulativní německé filozofie. Pragmatismus zaujal Čapka aktivním postojem ke skutečnosti i jeho vírou v možnost zlepšení světa právě tímto činným člověkem. Podobně jako Branžovský si i Buriánek všímá pragmatických aspektů, které Čapka negativně ovlivnily. Má zde na mysli především subjektivní pohled na pravdu a dobro, který podle něj Čapka sváděl z jeho cesty poctivého a upřímného humanismu.¹¹⁹

Zmiňovala jsem již výše, že Čapek nesouhlasil s pojetím náboženské zkušenosti. Náboženské prvky, které obsahovala koncepce Jamesova, Čapek shledává též u Masaryka. Zatímco Masaryk zdůvodňuje lásku k bližnímu náboženstvím, pro Čapka vzniká ze samotných lidských vztahů.¹²⁰ Lásku k bližnímu a mravnost Masaryk chápe jako praktický projev náboženství. Právě tento vztah mezi lidmi je mu v praktickém životě nejdůležitějším. Podstatná je především již samotná jeho existence, není potřeba ho dokazovat či vysvětlovat. Čapek na toto tvrzení reaguje tím, že k mravnosti a citu k bližnímu tedy zřejmě náboženství není zapotřebí. Pro Masaryka je však náboženství vrcholem

---

116 Branžovský, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s. 119.

117 Branžovský, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s. 115.

118 Branžovský, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s. 115.

119 BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978. s. 66-68.

120 BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978. s. 68-69.

mravnosti.¹²¹ Nicméně ačkoli Masarykovy myšlenky a teze jsou velmi působivé, zdá se, že Čapek se k tomuto stanovisku i nadále nepřiklání.

Závěrem lze uvést mínění Branžovského, že pokud se ptáme, zdali lze považovat Čapka za pragmatistu, musíme přihlídnout k faktu, že již sama definice pragmatismu je složitá.¹²² Na tuto otázku pak odpovídá takto: „Čapek byl výrazný moderní idealista, podstatně ovlivněný americkým pragmatismem osobitě zažitým, se se svérýznými rysy pozitivitu buržoazního ideologa.“¹²³

6 NOETICKÁ TRILOGIE

Zatímco od dvacátých let má Čapkova tvorba jeden společný rys, kterým je reakce na soudobou společenskou situaci, noetická trilogie se tomuto rysu zdánlivě vymyká. Tato skutečnost se může zdát překvapivá zejména v době, kdy je společnost silně ohrožena nacismem. Avšak Branžovský vysvětluje, že trilogie byla pro Čapka především bojem o jistoty, chtěl jednání lidí opřít o nějaký spolehlivý základ.¹²⁴ Tímto základem lze chápat naše správné poznání. Lidské jednání tak musíme vždy spojovat s lidským poznáním, právě z našeho poznání vychází jednání.

O důležitosti poznání v Čapkově tvorbě pojednává i Buriánek, podle něj je tato skutečnost patrná v každém jeho díle, ať už jde o poznání čehokoliv. Avšak poznání, ač se zdá být velmi důležitým rysem Čapkovy tvorby, nebylo jediným autorovým cílem, šlo mu především i o to, aby přiměl člověka k

---

121 ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1969. s. 212.

122 BRANŽOVSKÝ, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s. 130.

123 Tamtéž s. 131.

124 Tamtéž s. 183.

činnosti, aby se tento člověk začal podílet na spoluutváření našeho světa, zaujal ke všemu aktivní přístup, aby v něm probudil svědomí.¹²⁵ Toto probuzení svědomí i aktivní přístup ke skutečnosti ve čtenáři vyvolává Čapek i z důvodu varování před určitou nebezpečnou situací. Člověk má tak být vytržen ze své lhostejnosti a zaujmout k problému nějaké stanovisko, které by dále mohlo vést k praktické činnosti. Totoho vytržení dosahuje Čapek jednak navozením znepokojivé situace, jednak otevřeností daného problému. Čtenář má pak sám uvažovat nad tímto problémem a hledat jeho řešení. Otázky ponechává Čapek stejně otevřené jako řešení problémů, i zde si je má čtenář domýšlet sám. Dokladem toho je již Hordubal, který naši zvědavost neuspokojuje, ale spíše umocňuje.¹²⁶

Na začátku této kapitoly jsem zmínila pohled na trilogii, jak ji chápal Branžovský. Podobné stanovisko zaujímá i Buriánek. Podle něj v trilogii nejde o společenské soudobé problémy, ale je v ní vyzdvihován především člověk. Zejména pak jde o jeho obecné kvality, o možnosti jejich poznání a o hodnotu lidského života.¹²⁷ Jako společný rys všech tří románů pak Buriánek shledává problematiku poznání.¹²⁸

6.1 Hordubal

Hordubal je Čapkovým románem inspirovaným skutečnou událostí. Román je rozdělen do tří částí. První je samotný život a smrt Juraje Hordubala, druhou část tvoří vyšetřování jeho smrti, třetí část je pak tvořena soudním procesem. V této souvislosti se v příběhu vyskytují tři různé pohledy na život

---

125 BURIÁNEK, František. *Čapkovské variace: Eseje o Karlu Čapkovi a o literatuře*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 34.

126 Tamtéž s. 38-39.

127 BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978. s. 168.

128 Tamtéž s. 177.

Hordubalův. Prvním pohledem je samotný pohled hlavního hrdiny. Po návratu domů se u něj střídá zklamání a bolest s jistou nadějí na vyřešení jeho palčivé situace. Všechny jeho pokusy o vyřešení problematické situace však končí nezdarem. Juraj Hordubal tak zůstává osamocen ve svém nitru. V dalších dvou částech románu jde o pohledy četníků, jenž vyšetřují Hordubalovu smrt, v soudním procesu je to pak pohled nejen soudců, obžaloby a obhájců, ale i pohled vesnického obyvatelstva.

První část knihy byla kritikou značně kladně přijímána, zatímco další dvě části nikoliv, nebyly totiž už tak baladické. Šlo v nich pouze o strohé pohledy lidí, o fakta, nikoli o nitro Hordubalovo. Podle Buriánka se v nich ztrácí lidskost Hordubalova. V poslední části se pravda spíše docela vytrácí, než aby byla nalezena. Podoba všech postav se s ohledem na první část mění, dokonce i jejich vzájemné vztahy jsou pozměněny. Právě zde spatřuje Buriánek relativismus lidského poznání, zejména pak relativismus subjektivního hodnocení.¹²⁹ Pro Čapka hodnoty samy o sobě jsou objektivní, relativní je pak právě naše subjektivní hodnocení.¹³⁰ Před tímto unáhleným subjektivním hodnocením chtěl podle mého názoru Čapek varovat. Relativismus se tedy zde vztahuje k lidskému hodnocení, každý v příběhu hodnotí Hordubalův případ odlišně. Nacházíme zde různé pohledy na hlavního hrdinu, dost často i značně zkreslené.

Podle Klímy chtěl Čapek v tomto díle řešit otázku možnosti skutečné pravdy. Tato myšlenka nalezení pravdy, a tedy i spravedlnosti, se objevuje u Čapka vícekrát. Plyne z jeho nedůvěry v instituce spravedlnosti. I v Povídkách z první kapsy tak lze nalézt rozpor člověka a řádu. Podle Klímy by jedinou odpovědí na daný problém bylo nalezení lepšího a spravedlivějšího společenského uspořádání, avšak Čapek takovou odpověď nepřijal. Místo toho poskytl odpověď, že naše spravedlnost je velmi omezená, některé činy bychom proto neměli soudit, nýbrž si zaslouží jakousi vyšší spravedlnost.¹³¹

---

129 BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978. s. 168-169.

130 Branžovský, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s. 186.

131 KLÍMA, Ivan. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1962. s. 101-103.

Klíma uvádí, že Čapek nechtěl hledat tuto pravdu ve smyslu, že by našel skutečný osud Hordubalův, nechtěl ani zjišťovat, z jakého důvodu došlo k tragédii Hordubalově, nešlo zde ani o konflikty mezi hlavními postavami. Byl to však příběh, na kterém mohl Čapek ukázat svůj morální závěr o složitosti pravdy a skutečnosti.¹³² S ohledem na hledání možnosti skutečné pravdy a Čapkovo nedůvěře k institucím Klíma uvádí Čapkovu myšlenku: „. . . člověk a jeho složitost se ztrácí v tupých a zjednodušujících očích dnešních institucí, lidské srdce se ztrácí a také skutečná hluboká spravedlnost pomáhající člověku se ztrácí . . .“¹³³

Podle Branžovského je však základním stavebním prvkem Hordubala noetická skepse o lidských vztazích. Proto podle něj Čapek volí za hrdinu svého příběhu Hordubala, který svůj život prožívá zejména ve svém nitru. Hordubal ve své mysli vede neustálé vnitřní dialogy s ostatními lidmi. Branžovský však tuto postavu nakonec nepovažuje za věrohodnou, jelikož se v něm ukazují rysy intelektuála, zejména pak v jeho rozhodování a myšlení.¹³⁴

Závěrem lze říci, že Hordubal byl jednak pohledem na možnost lidského poznání, zejména pak poznání lidského nitra, jednak poukazoval i na nebezpečnou subjektivnost našich soudů. V našich soudech bychom tak měli být spíše obezřetní, měli bychom si uvědomovat jejich omezenost. Měli bychom také přihlížet k faktu, že skutečnost může být složitější než se zdá, že na každou věc lze nahlížet z více úhlů. V samotném tomto příběhu pak pravda o Juraji Hordubalovi nebyla nalezena, což Čapek alegoricky vyjadřuje na konci příběhu: „Srdce Juraje Hordubala se kdesi ztratilo a nebylo nikdy pohřbeno.“¹³⁵

---

132 Tamtéž s. 104.

133 Tamtéž s. 105.

134 Branžovský, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s. 190.

135 ČAPEK, Karel. *Hordubal.; Povětroň.; Obyčejný život*. 1. vyd v edici Klíč. Praha: Československý spisovatel, 1965. s. 108.

6.2 Povětroň

Zatímco Hordubal představuje v trilogii skepsi o možnosti poznání lidského nitra, Povětroň je hledáním jistot. V Hordubalovi zůstalo nitro člověka neodkryto, jeho příběh v rukou lidí pouze hrubnul, v Povětronci je nakopak viditelná shana všech usilovně hledat ukrytou pravdu. Zatímco Hordubal je příběhem skutečného člověka, který se odehrává v čase i místě, Povětroň je příběh o neznámém muži, jehož životního osudu se pokoušejí dopátrat různí lidé.

Neznámý muž leží v nemocnici v bezvědomí, nemá u sebe ani doklady, zbylo jen pár stop, které o něm mohou něco vypovídat. Neznámý někde velice pospíchal, měl na těle jizvu od jaguáří tlapy, pár cizokrajných mincí v šatech, v blouznění pak pronesl několik slov. Z tohoto mála se snaží dopátrat jeho osudu milosrdná sestra, jasnovidec a básník, každý vypráví svůj příběh.

Prvním příběhem, je příběh milosrdné sestry. Ve vyprávění milosrdné sestry se odráží její citový život. Příběh však není zcela subjektivní, je jaksi vysněn, skutečně tento příběh se částečně odehrává v jejím snu, a je doplňován za dne. Stejně subjektivní je i příběh jasnovidcův. Zatímco u milosrdné sestry šlo o sen, jasnovidec se osudu neznámého dopátrává pečlivým soustředěním, neznámý je pro něho chemikem, kterému nebyl uznán jeho vynález.¹³⁶

Mimo tyto subjektivní pohledy se objevují i pohledy objektivní. Jde zejména o pohledy dvou lékařů, jenž nevytvářejí o neznámém příběhu, ale konstatují fakta. Avšak Branžovský uvádí, že i v těchto pohledech lze nalézt subjektivní prvky, především zařazení neznámého do zeměpisné oblasti, které nasvědčují nejen zjištěná fakta, ale i internistova sympatie k tomuto místu. Svou povahou je objektivní nejen pohled lékařů, ale i básníková práce. Přičemž básník zdůrazňuje, že to, co vytváří, není pouhá iluze, ale snaží se vytvořit

---

136 Branžovský, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s.194.

skutečnost.¹³⁷

Básníkovu povídku lze považovat za nejdůležitější část románu, vždyť sama tvoří jeho polovinu. Básník vytváří příběh neznámého, přičemž se sám spatřuje v tomto neznámém: „To všecko jsem já; nic si nevymýšlím, jen vyslovuju, co jsem a co je ve mně . . . Abyste věděl, to jsem já: já jsem ten člověk, který nedoletěl.“¹³⁸ Králík vidí za tímto prohlášením samotného Karla Čapka, vyjádření jeho vlastního tragického osudu.¹³⁹ Za skrytý smysl vnějšího děje považuje smrtelný pád člověka, i v něm pak sledává Čapka, onoho nešťastného člověka.¹⁴⁰ V básníkově povídce je opravdu viditelná podoba s Čapkem, vždyť i Čapek byl umělcem, jakoby tu básníkovým jménem vysvětloval samo básnické umění. V básníkově povídce lze podle Králíka nalézt i motto celého románu, což je vydání se za něčím živým. Básník se tak snaží odhalit živé tajemství člověka.¹⁴¹ Tento „běh za něčím živým“ mohli bychom považovat za usilovné hledání osudu onoho neznámého muže, nalezení a poznání jeho nitra, jeho života vůbec. Toto hledání, jak ukazuje sám básník, však není pouze nahodilé, není to pouhé vymýšlení, avšak je vedeno nutností, která je podpořena vírou. To co utváříme, může být skutečné, jen pokud tomu budeme věřit. Branžovský to označuje jako pragmatické podepření vírou.¹⁴² Toto podepření vírou lze nalézt i v samotném pragmatismu, podle něhož i naše pravda má být podepřena vírou a tedy i naší odpovědností. Právě víra byla podle mého názoru pro Čapka důležitá, nikoli víra v Boha, ale spíše víra v naši činnost obecně, víra v možnost utváření lepšího života.

Podle Branžovského je v básníkově povídce také patrný námět odporu ke kapitalismu. Můžeme ho spatřit v útěku hlavního hrdiny z domova, kde bylo

---

137 BRANŽOVSKÝ, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s.195-196.

138 ČAPEK, Karel. *Hordubal.; Povětroň.; Obyčejný život*. 1. vyd v edici Klíč. Praha: Československý spisovatel, 1965. s. 178.

139 KRÁLÍK, Oldřich. První řada v díle Karla Čapka. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1972. s. 113.

140 Tamtéž s. 114-115.

141 Tamtéž. s. 110.

142 Branžovský, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s. 197.

vše podřízeno penězům.¹⁴³ Samozřejmě se tu opět odráží osobnost Čapkova, i on sám měl odpor ke kapitalismu. Mylně se však domníval, že tento kapitalismus lze odstranit pomocí buržoazní demokracie.¹⁴⁴

Branžovský se dále zabýval gnoseologickým závěrem *Povětroně*. Nespokojuje se s tvrzením, že při poznávání druhého, se v něm odráží naše vlastní osobnost, že jde o naslouchání druhým lidem. Podle něj toto tvrzení není koncem, ale začátkem, kdy teprve začínáme poznávat. Celá trilogie je podle něj noetická pouze v pragmatickém smyslu. Je však důležitá z hlediska etického. Je to varování před tím, že je pochopení vnitřního života člověka v době nastupujícího fašismu ohroženo. Z toho vyplývá, že i *Povětroně* nemůže být chápán pouze z hlediska gnoseologického, ale důležité jsou v něm lidské a umělecké hodnoty.¹⁴⁵

6.3 Obyčejný život

Pokud v *Horubalovi* zůstala pravda o člověku utajena, v *Povětroně* se jí pokoušeli nalézt ostatní lidé, v *Obyčejném životě* ji pak nalézá člověk sám. *Obyčejný život* se zdá být příběhem obyčejného člověka, který se na konci svého života rozhodne napsat svůj životopis. Je to tak obyčejný člověk, že v příběhu nemá ani své jméno. Ačkoli se zpočátku domnívá, že žil zcela obyčejný život, ukazuje se v průběhu vyprávění, že tomu tak není zcela.

Hlavní hrdina v průběhu sepisování svého životopisu v sobě nalézá nejen tohoto obyčejného člověka, ale i řadu dalších osobností, které během jeho života vystupovali v různé míře do popředí. Román se tak zdá být zpočátku obhajobou obyčejného života, avšak v jeho průběhu je tato obyčejnost ničena. Hlavní hrdina ve svém životě nalézá i momenty, kdy toužil i zažil věci neobyčejné, ať jde o jeho sexuální zážitek s malou dívkou, období, kdy byl ztraceným básníkem, či jeho fantazii.

---

143 BRANŽOVSKÝ, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s.199-200.

144 Tamtéž s. 200.

145 Tamtéž s. 201-202.

Jakým člověkem je pak tento obyčejný člověk? Branžovský ho považuje za maloměšťáka už z důvodu, že podle něj byl Čapkův ideál člověka ovlivněn maloměšťáckým prostředím. Dokladem toho je i ohraničený život hlavního hrdiny, kdy se příliš nestará o lidi kolem sebe, ale zaměřuje se především na sebe, žije v jakési „ohradě z třísek“.¹⁴⁶ Avšak právě neobyčejnými zážitky a fantaziemi hlavního hrdiny je tato ohraničenost překračována.¹⁴⁷ Branžovský v této souvislosti mluví o snaze vymanit se z řádu obyčejného života, zažít něco nespoutaného a zavrženíhodného. Ohraničenost maloměšťáckého života i touha po vymanění se z něj jsou pro něj znakem rozporuplné buržoazní společnosti.¹⁴⁸

Také Buriánek označuje hlavního hrdinu za maloměšťáka. Význam románu nespatřuje však v odhalení ve skutečnosti složitějšího života, než se na první pohled zdál, podle něj zde jde o člověka obecně. V příběhu se pak má poznat každý, kdo jej čte. Toto umělecké zobecnění dovršuje Čapek na konci příběhu, kdy hovoří o tom, že každý může poznat druhého, protože tento druhý člověk je v něm obsažen.¹⁴⁹ Čapek chápe každého člověka jako zástup mnoha lidí. Žijeme pouze několik z možností, mohli bychom být klidně tím druhým. Tato jednota v mnohosti se objevuje také v pragmatismu, zejména u pojetí světa W. Jamese. Buriánek chápe pluralismus lidské osobnosti jako základ řešení filozofické otázky po možnosti poznání, ale i jako základ pro morální otázky vzhledem k lidským vztahům.¹⁵⁰ Branžovský oproti tomu považuje Obyčejný život a celou noetickou trilogii za apologii buržoazního humnismu a za „ . . . hledání odpovědi na otázku, zda v těžké době, kdy byla tato demokracie ohrožována fašismem, je tím řádem, kterému patří budoucnost a který má právo za ni bojovat.“¹⁵¹

---

146 BRANŽOVSKÝ, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s. 200.

147 Tamtéž s. 209.

148 Tamtéž s. 211.

149 BURIÁNEK, František. *Čapkovské variace: Eseje o Karlu Čapkovi a o literatuře*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 46.

150 Tamtéž s. 46.

151 BRANŽOVSKÝ, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, s. 215.

7 TOVÁRNA NA ABSOLUTNO

Klíma poukazuje na fakt, že Továrna na Absolutno může místy připomínat drama o Robotech, avšak zde nešlo o nebezpečí techniky a její vzhah k člověku, hlavním předmětem zájmu zde byl vztah mezi lidmi samotnými. Klíma upřesňuje, že šlo o vztah mezi objektivním ideálem a jeho subjektivním pojetím.¹⁵² Jako objektivní ideál mohli bychom chápat samo Absolutno, které produkovalo lásku k bližním, jako subjektivní pojetí pak postoj lidí, kteří si Absolutno přivlastňovali. Vznikly tak mezi nimi mnohé rozpory. Každý měl kus svého Absolutna, své pravdy, avšak nechtěl uznat také pravdu druhého. Zde se objevuje Čapkova filozofická myšlenka, jak může být absolutní pravda nebezpečná. V samotném příběhu vede výroba Absolutna až k válce a téměř zničení světa. Ve skutečném životě se také vedly mnohé boje za ideály. A velké ideály byly právě proto podle Čapka nebezpečné. On sám byl za svého života ohrožován válkou, odtud by mohl pramenit i jeho strach z velkých pravd, za které jsou lidé schopni i položit svůj život. Buriánek tuto myšlenku považuje za jádro celého románu: „*Největším nepřítelem člověka a společnosti a světa je právě tato netolerantní víra ve vlastní pravdu jako pravdu absolutně platnou a bezohledná a sobecká snaha vnutit ji světu.*“¹⁵³ V Továrně na Absolutno tak lze nalézt relativismus, Čapek sám to dokládá v pozdější obhajobě svého díla.

Příčinou téměř celého zničení světa Karlu Čapkovi nebyly společenské vztahy, ani technika, nýbrž ji viděl v lidech, v jejich vlastních pravdách. A tak i zde se objevuje u Čapka častý problém nahrazení příčiny následkem. Místo aby spatřil, že problémy a lidská nenávisť není jen záležitostí jedinců, považoval právě jedince, jejich instituce a výchovu za zdroj této nenávisťi. Neuvědomoval si, možná si nechtěl uvědomit, že problémy vyplývají i ze skutečných společenských vztahů.¹⁵⁴

---

152 KLÍMA, Ivan. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1962. s. 41.

153 BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1988. s. 166.

154 KLÍMA, Ivan. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1962. s. 43.

Na závěr bychom mohli říci, že záměrem Čapkovým bylo poukázat na fakt, jak mohou být absolutní věci nebezpečné. V tomto příběhu má každý kus své pravdy, avšak hodlá ji uhájit jakýmkoli způsobem, nechce připustit, že i jiní by mohli mít pravdu stejně jako on. Tímto románem-fejetonem Čapek ukazoval, že nikdo nemůže mít úplnou pravdu, nikdo nemá tedy právo druhého soudit.¹⁵⁵ Zde se podle mého názoru vyskytuje jistá podobnost i s Hordubalem, také u něj jsme se setkali s neoprávněným souzením druhých.

---

155 KLÍMA, Ivan. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1962. s. 44.

8 ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila přiblížit filozofický pragmatismus Karla Čapka. Čapkův pohled na pragmatismus lze spatřit nejen v jeho teoretické seminární práci, ale také v mnoha jeho literárních dílech, která obsahují patrné pragmatické myšlenky. Pragmatický postoj však Čapek zastával i v běžném životě. K pragmatismu ho přivedl jistě i jeho negativní zážitek s válkou. Čapek se tak snažil ve svých dílech především o varování před možnými katastrofami, kterých si byl plně vědom. Svou tvorbou často apeloval na svědomí lidí, snažil se je přimět k aktivnímu praktickému postoji k životu, který je u něj samotného patrný. Byl člověkem společensky velmi činným. Ačkoli zažil mnohá zklamání, nikdy se nevzdával své naděje na možnost lepší budoucnosti pro lidstvo, byl přesvědčen, že vzájemným porozuměním mezi lidmi lze dosáhnout lepší a spravedlivější společnosti. Věřil totiž, že člověk je ve svém nitru dobrý.

V Čapkově seminární práci Pragmatismus čili filozofie praktického života, kterou jsem se zabývala, je zřejmý Čapkův kladný vztak k pragmatismu, zejména pak k osobě W. Jamese, který ho z hlediska pragmatismu velmi ovlivnil. Čapek však s W. Jamesem nejen sympatizoval, ale vůči některým jeho myšlenkám se stavěl i kriticky. Nepřijal například Jamesovu náboženskou koncepci. Také u ostatních filozofů, jejichž myšlenky Čapek ve své práci prezentuje, je zřejmý jeho kritický odstup. Ty stránky pragmatismu, s nimiž se Čapek shoduje, pak uvádí ve svých dodatcích k seminární práci, které osobně považují za velmi důležité. Lze na nich vyzorovat, že Čapek všechna pejorativní označení pragmatismu chápal ve vmyslu pozitivním, částečně si tak přetvářel pragmatismus „k obrazu svému“.

Za nejdůležitější a zřejmě nejhodnotnější aspekt, který Čapek z pragmatismu převzal, považují aspekt morální. Morálku založenou na vzájemném lidském pochopení a toleranci lze nalézt v mnoha jeho literárních dílech. Čapkově morální poselství, kterým lidem sděloval, aby chovali úctu ke svým bližním, je obsaženo i v dílech Hordubal, Povětroň a Obyčejný život, ve

kterých jsem se snažila nalézt pragmatické myšlenky. Čapek se v nich snaží nalézt lidské nitro, ukazuje, jak složitá může ve skutečnosti pravda o člověku a poznání být. V těchto dílech tak varuje před unáhleným souzením druhých, zároveň se snaží abychom svou pozornost obrátili více směrem k ostatním lidem a snažili se nikoliv o jejich souzení, ale především o jejich pochopení. Touto cestou chtěl Čapek dosáhnout lepší lidské společnosti.

Čapek se též obával lidských konfliktů, které by vedly až ke krveprolití. Za těmito konflikty pak spatřoval zejména velké ideály. Uvědomoval si, že právě za ideály jsou lidé schopni položit svůj život. Obával se tedy všemožného dogmatizování a absolutních nevyvratitelných pravd, které by se lidé mohli pokusit vnutit druhým i za cenu ztráty lidských životů. Právě tuto myšlenku vyjádřil ve svém román-fejetonu. V tomto příběhu, kde každý měl svou pravdu, avšak chápal ji jako absolutní, Čapek předvedl situaci, která by mohla i v našem světě nastat. Tak je možné toto dílo chápat jednak jako varování před možnou zkázou lidstva, jednak v ní lze nalézt Čapkovu důležitou myšlenku, že nejdůležitější nejsou lidské pravdy, ale samotní lidé.

Závěrem lze říci, že Čapek kladl ve svých dílech zejména důraz na člověka. Jeho pragmatismus je tak spojen se snahou přimět jednotlivce, aby zaujali aktivní a praktický postoj ke skutečnosti, aby si více všímali svého okolí a důsledků svých rozhodnutí a jednání, aby nepovažovali pravdu za tak zřejmou, jak se na první pohled může zdát, ale snažili se o bližší pochopení a poznání. Čapek věřil, že změnou myšlení jednotlivce lze změnit celou společnost, což mu však často bylo vytýkáno i z důvodu, že nehledal problémy ve skutečných společenských vztazích, ale v lidských ideálech.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BLECHA, Ivan aj. *Filosofický slovník*. 1. vyd. Olomouc: FIN, 1995. ISBN 80-7182-014-8.

BODNÁR, Ján, ed. et al. *Antológia z diel filozofov. [8. zväzok], Pragmatizmus, realizmus, fenomenológia, existencializmus*. 1. vyd. Bratislava: Epocha, 1969. Členská knižnica. ISBN neuvedeno.

BRANŽOVSKÝ, J. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: NPL, 1963, ISBN neuvedeno.

BURIÁNEK, František. *Čapkovské variace: Eseje o Karlu Čapkovi a o literatuře*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. ISBN neuvedeno.

BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1978. ISBN neuvedeno.

BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1988. ISBN neuvedeno..

ČAPEK, Karel. *Hordubal.; Povětroň.; Obyčejný život*. 1. vyd v edici Klíč. Praha: Československý spisovatel, 1965. ISBN neuvedeno.

ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1969. ISBN neuvedeno.

ČAPEK, Karel, MACEK, Emanuel, ed. a OTRUBA, Mojmír, ed. *Menší prózy*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992. Spisy Karla Čapka; Sv. 10. ISBN 80-202-0377-X.

ČAPEK, Karel et al. *O umění a kultuře. III*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1986. 907 s. Spisy Karla Čapka; sv. 19.

ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili filosofie praktického života*. Olomouc: Votobia, 2000. ISBN 80-7198-299-7

ČAPEK, Karel. *Továrna na absolutno*. České Budějovice: Růže, 1969. ISBN

neuveдено.

ČAPEK, Karel a POHORSKÝ, Miloš, ed. *Univerzitní studie*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. ISBN neuvedeno.

DEWEY, John. *Demokracie a výchova*. Přeložil J. HRŮŠA. Praha: Jan Laichter, 1932. ISBN neuvedeno.

Filozofia. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2010, roč. 65, č. 5. s. 444.

HALÍK, Miroslav. *Karel Čapek, život a dílo v datech*. 1. vyd. Praha: Academia, 1983. ISBN neuvedeno.

JAMES, William. *Pragmatism: Nové jméno pro staré způsoby myšlení: Populární přednášky o filosofii*. Praha: Jan Laichter, 1918. ISBN neuvedeno.

KLÍMA, Ivan. *Karel Čapek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1962. ISBN neuvedeno.

KRÁLÍK, Oldřich. První řada v díle Karla Čapka. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1972. ISBN neuvedeno.

PEIRCE, Charles Sanders a MIHINA, František, ed. *Pragmatizmus*. Bratislava: Iris, 1998. Malá antológia filozofie 20. storočia; Zv. 1. ISBN 80-88778-45-X.

SINGULE, František, ed. *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. Z dějin pedagogiky; Sv. 35. ISBN 80-04-20715-4.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. 5.vyd. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-175-X.

ŠÍP, Radim. Dewey's and Rorty's thoughts on education [online, cit. 14. 3. 2015]. Dostupné z: WWW: http://www.pragmatismtoday.eu/summer2010/Sip-Deweys_and_Rortys Thoughts_on_Education.pdf.

10 RESUMÉ

This bachelor work is focused on Karel Čapek and his conception of pragmatism. The first part deals with the formation of pragmatism and his important characteristic, W. James and John Dewey. The second part focuses on Čapek's work *Pragmatismus čili filozofie praktického života*. At the end I represent Čapek's pragmatical mind in *Hordubal*, *Povetron*, *Obyčejný život* and *Továrna na Absolutno*. Čapek focused on the man in his works.